

KOMÁROM VÁRMEGYE
ÉS
AZ UTOLSÓ NEMESI FELKELÉS

IRTA:
ALAPI GYULA

KOMÁROM,
NYOMATOTT SPITZER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1910

KOMÁROM VÁRMEGYE
ÉS
AZ UTOLSÓ NEMESI FELKELÉS

IRTA :
ALAPI GYULA

KOMÁROM,
NYOMATOTT SPITZER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1910

Komáromvármegye és az utolsó nemesi felkelés.

Mozgalmas és nehéz esztendő volt az 1809-i Komáromvármegyére nézve, mert az elemi csapások legsúlyosabbika: a háború látogatta meg csendes községeit. A nemesi felkelő seregek összpontosítása, a szabadhegyi ütközet után pedig visszavonulása Komáromvármegyében ment végbe és a seregek főhadiszállása is hosszú időn át Komárom volt. A vármegye területe igazi hadak országútja lett; az egész felvidék, a tiszai seregek, sőt az erdélyrészi hadak is, mind ezen a vármegyén keresztül jutottak el a táborig, később pedig a komáromi vár nyújtott menedéket a rendes hadseregnek és fedezte János kir. herceg visszavonulását. Az alább elmondandó eseményekből ki fog tetszeni, hogy Komáromvármegye területe az 1809-i események középpontjává lőn.

1809 február havában jeges árviz borította el a dunamenti községeket; a nagy jégzajlás miatt a február 7-ére tervezett közgyűlés csak e hó 27-én volt megtartható. A gyűlésen idősb Nádasdy Mihály gróf, Fogaras földjének örökös ura, aranykulcsos kamarás, titkos tanácsos, királyi ajtónállómester és Komárom vármegye örökös főispánja elnökölt és megnyitó beszédében a Státusokat a nehéz helyzetre emlékeztetve utalt a Rendeknek az uralkodó fejedelem iránt mindenha tapasztalt hűségére és kéri őket, hogy a tárgyalandó ügyeket akképpen intézzék, amint azt a haza bátorságos volta és törvényes alkotmányunk fentartása kívánja.¹⁾

A közgyűlésnek legfontosabb tárgya tényleg az 1808 évi törvénycikkelyek újból való kihirdetése volt. A vármegyének különösen a II. és III. cikkelyek végrehajtása adott gondot, melyek a nemesi felkelésről szólnak. A főispán szeretete volna, ha a nemesség felett tartandó szemle azonnal megtartható léssen, de az árvizek s

¹⁾ Komáromvármegye közgyűlési jegyzőkönyve. XLIII. kötet 1819. 23 l.

a járhatatlan utak ezt lehetetlenné tették a rendek és így a lustra széleskörű közzétételét határozták el. Mivel Károly Ambrus kir. herceg, esztergomi primás megírta,¹⁾ hogy a vármegye gyűlésén résztvenni kíván, hogy személyesen tolmácsolja őfelségének „némely intézeteit“ a legközelebbi közgyűlést március 13-ra tűzték ki a státusok. Rögtön a gyűlés után következett a nemesek szemléje, mely iránt szoros végzéseket hoztak a vármegye rendjei.²⁾

Március 14-én Komárom városában vette ez a szemle kezdetét és folytatódott a csallóközi járásban Csicsón, az udvardi járásra nézve Szentpéteren, míg a dunántúli két járást, a gesztesit és tatait illetőleg a szemle helyül Tatát tűzte ki a közgyűlés.

A lustráló bizottság tagjai lettek a főispán elnöklete alatt galánthai Balogh János első-, assakürthi Ghyczy Ferenc másod alispán, Rainprecht Ignác, Zámory György, Majthényi Tádé, Csepy Zsigmond, Fogarassy Gábor, Nedeczky Ferenc, Hunyady Ferenc, Szabadhegyi András, Pázmándy Pál, Laky Mikály, Sebő Mihály Bezerédy Ignác, udvari tanácsos, Szent-Ivány Antal és Pázmándy János táblabírák, a vármegye jegyzői kara, a főszolgabírák, minden helységből egy esetleg két nemes személy, akiket az odavaló birtokosok megválasztanak.

Kihirdették vármegyeszerte, hogy március 14-től kezdve egy nemes embernek se szabad elhagynia a vármegye területét, míg a lustrán át nem esett. Csak a tehetetlen véneket és az ágyban fekvő betegeket mentesítették e kötelezettség alól. Kötelességévé tették minden nemesnek, aki saját fegyverét akarja használni (ez a törvény szerint szabadságukban állott), hogy azt a deputációnak bemutassa. Kihirdették, hogy aki a királyi tárházból akar fegyvert kölcsönözni vagy venni, azt a küldöttségnek jelenteni tartozik. A szegény nemesiség részére az előbbi nemesi felkelésekből megmaradt fegyvereket ajánlották meg a Státusok.

Károly Ambrus kir. herceg, az ország primása csakugyan megjelent a március 13-án tartott közgyűlésen, hol a Rendek elé terjesztette a királyi levelet, amelyben a megajánlott 20000 fő rendes katonaságon és nemesi felkelés sürgős kiállításán kívül a vármegyétől újabb önkéntes adományokat is kért; a primás beszéde meghatotta a rendeket, de a gyűlés az önkéntes adományokat kinek kinek szabadakarátára és elhatározására bizta. Az első alispán

¹⁾ U. o. 25 l.

²⁾ U. o. 24—28 ll.

Balogh János és kivüle többen is, biztosítják a hercegprimást, hogy „nem léssen egyén közüllök, aki ily veszedelemben forgó királyának és hazájának védelmére s ehez szükséges bővebb segídelemre nemcsak vagyonyját sőt vérit s élettyét oda áldozni kész nem volna.“ A helyeslés, mely ezeket a lelkes szavakat követte, meggyőzhette a kir. herceget a Rendek áldozatkész hangulatáról. Az ajánlást a másnap kezdődő lustra alkalmával ígérték a Rendek s a primás, bár szerette volna, ha mindjárt a gyűlésen történnek ajánlatok, (ami személyes jövetelének célja is lehetett) de azért a a történetek felett megalégedésének adva kifejezést, és ígéretet téve, hogy a Rendek ezen hazafiságát ő felsége öröme és vigasztalására bejelenti és feliratukat személyesen átadja, távozott.¹⁾

A nemesség lustrája elvégeztetvén újból közgyűlésre sereglettek össze a vármegye Rendei március 28-án Tata városába. Nádasdy főispán örvendetes és szép eredményről számolhatott be az egybegyült státusoknak.

Az összeíró küldöttség számba vett maga költségén felkelő lovas 55-öt, ezer és kétezer forint jövedelem után kiállítandó felkelőt 17-et, ezer forinton alulit 81-et, önként ajánlottat 20-at, összesen 173 lovas; gyalogos pedig saját költségén 20, ezer forint jövedelmen alul kiállított 737 és önként ajánlkozó 1, összesen tehát 758 iratott össze.

Önként megajánlott a nemesség 637 pozsonyi mérő búzát, 584 mérő rozst, 6074 mérő zabot, és 8026 frt. készpénzt. Jóllehet a nemesi felkelés még proklamálva sem volt, a felbuzdulás oly nagy mérvet öltött, hogy sokan ajánlkoztak, ha lovat, szerszámot, ruhát és fegyvert kapnak, lovasoknak állanak. Ő felsége ugyanis a a hercegprimás útján tolmácsolt felhívásában különösen minél számosabb lovasság kiállítására buzdította a Rendeket, akik kifejezetten erre a célra is tették ajánlataikat.

A nádorhoz intézett feliratban mindezt közölte a vármegye és felhatalmazást kért arra az esetre, ha a felkelés hirtelen proklamáltatnék, hogy a vármegyében beszedett pénzből vehessen kölcsön; egyszersmind a gyalogság részére fegyverek kiadását is kéri az óbudai gazdálkodó kommissiótól. A vármegye területén található eladó lovakat összeírta a közgyűlés és azok megvásárlására már idejekorán elsőbbségét biztosítja.

¹⁾ U. o. 68—76 ll.

Március 10-én a nádor arról értesíti a vármegyét, hogy a felkelő seregek csoportosítása iránt, azok szervezésekor intézkedik de a csapatok tisztjeinek választására figyelmeztette a vármegyét.¹⁾ A Dunántúl vármegyének felkelő seregeiben Ott Péter báró generálist nevezte ki a király.²⁾ A nádor értesítése szerint egy felkelő lovas század 176 vitézből állott (150 közember, 20 altiszt, 4 főtiszt), a gyalog kompánia pedig 198 emberből (168 közember, 26 altiszt, 4 főtiszt).

Ugyanez alkalommal a vármegye összeíratta a korábbi nemesi felkelésekből fennmaradt fegyverek jegyzékét; eszerint találtatott 276 pisztoly (ebből 192 jó,) haszonra való kardok 156 (rossz 16) pisztoly tokok 164, kartuslik 248, gyalogságnak való patrontások 307, bajonet tartó nyakba való szíjjal 300, gyalogság puskájához való puskaszíjjak 264, szíj kötőfékek 48, dob 4, trombita 2.³⁾

A ruházatot illetőleg a nádor értesíti a vármegyét, hogy a budai katonai gazdálkodó commissióhoz megbizottját küldje el, aki ott azt szerezzze; ami a fegyvereket illeti ez akkorra halasztandó, ha a létszám s annak felfegyverzése ismeretes lesz.

A felkelők ruházata a következőkben állapított meg:⁴⁾

Felkelő Lovas katonáknak öltözete és Lovának szerszámogatása.

A Haj kurtán elnyirott. Csáko Districtusnak a színe szerint vörös és olly formán felékesítve mind az Huszár Regimenteknél béhozattatott külömben az Feő, s all Tisztek és köz emberekkel edgyütt, Tollas forgó nélkül. Az köpönyeg Fehér, Mente, Dolmány, Posztó Nadrág kék világos, kék Sinorokkal, sárga gombokkal, az szabása mint az Huszár Regimenteknél az armadiában. Tisztek Mente Bélése Vörös. Szürkével egyveleges. Nyakra való fekete Fátyól. Öv fekete és sárga, az Stabalis, és Tiszteké haraszt vagy Selyemből fonyott. Sarkantysus csizma. Kard és kard szíj Bagariából. Tarsoly az Stabalis urak egy és félczólos, az Feő Tiszteké pedig egy czólos arany paszomántal környül foglalt, az középén pedig az itt jegyzett két Betük arany paszomántokkal: F. I. Loding avagy tótés tartó az Szíj Bagariából, az Stabális, és Feő Tiszt urak Szolgálatban mindekor viselik. Mántli zsák vörös. Nyereg Bőr Stabális és Feő Tiszt urak czafrang helyett fekete Bárány Bőrt Vörös Posztóval.

¹⁾ U. o. 82 l.

²⁾ U. o. 83 l.

³⁾ Közgy. iratok. Lad. 57, VI, 4.

⁴⁾ U. o. 57, VI, 1.

Béletlen Lótakaró. Patkó Táska. Egy pár Szür. Tarisznya. Fa nyereg, Egy pár puska Tok. Heveder és terhelő. Egy pár kengyel és kengyel szij. Ló takaró. Hermet Szíjak. Szügyellő. Farnattring. Trenszi Szárával. Kötőfék kötéllel. Kantár kantárszárral. Zabla. Fokos, Kefe vakaró. Házi süvegh, ujjatlan kesztyü.

Táborban Való Eszközök. Csutora szíjastul minden köz Embernek. Egy pár futrás kötelek minden embernek. Abrakos Tarisznya Vászonból minden Lónak. Abrakos zsák minden Lónak. Egy fel készített Trombita minden Századnak és 4 az Stabnak Egy Borbély eszköz Láda. Két Orvosság Láda. Egy Tábori Kápolna minden ezrednek.

Felkelő Gyalog katonának öltözete kiinduláskor. Haj kurtán nyírott. Csákó minden Districtusnak fekete ; az köz Emberek egyedül egy fekete es Sárga rózsával, az Csákó felső Karimáján, a Strázsa Mesterek két, az káplárok egy sárga szín Paszomántal. Az Tisztek egy egy czolos keskeny arany, az Stabálisok pedig két olyan féle Paszomántal körül kerítve, szint olyan rózsával, mind elől mind hátol árnyék tartó Bőrrel. Őv csak az Stabális és Feő Tiszteké vagy Teve Szörbül vagy Selyemből fekete és Sárga: az all Tisztek és köz emberek őv nélkül léznek. Ujjas köpönyeg Szürkével egyveleges. Rékli, Lajbi, az O Budai elkészült mustra szerént kék, világos kék sinórokkal, lapos sárga gombokkal az Rekli Dolmány s az ujjai kivitelre tsínálva, az hajtókájok és gallérjok az Distriktus színe szerint vörös. Topánka vagy csizma két pár a Tiszt Urak szinte csizmát, vagy német sarut is viselhetnek. Nyakra való fekete fátyol. Borju Bőr Tarisznya. Patron Táska. Kard és kard szij. Az Tisztek az kardokat magyar kard szíjon az Dolmány alatt fel kötve viselik. Kard hordozó Szij Bajonét Tokkal Puska Szij Bagariából. Házi Süvegh, ujjatlan kesztyü.

Tábori Eszközök. Csuttora Szíjastul minden Emberre. Ácsnak való Előkötő Bőr. Egy nagy, egy kisebb fejsze Tokkal. Két Réz Dob verőkkel. Két ásó vagy csákány minden Compagnianál. Egy Borbély eszköznek való Láda. Egy Tábori Kápolna minden Brigádánál. Egy orvosság Láda minden Batalionnál.

Sulyos véradó nehezedett akkor a vármegyére. Az országgyűlés által megajánlott 20000 ujoncból 250 esett Komárom vármegyére, melynek kiállítását a helytartótanács egyre szorgalmazza. A vármegye egy és ugyanazon időben ugy a reguláris katonaság, mint a nemesi felkelésnek kiállításán fáradozott és ezekre való

tekintettel ápril 15-én tartott gyűléséből felirt a verbunkolás ellen, mint amely ebbéli tevékenységében gátolhatta.¹⁾

1809 ápril 26-án ősi szokás szerint zászló alatt jelent meg a nemesség a vármegyeház udvarán, hogy a nemesi felkelés tisztíkarát megválassza az 1808. évi törvénycikk utasítása szerint. A választás a következő eredménnyel végződött.²⁾

A lovas sereg első vagyis svadronyos kapitánya *Erős Benjám*in lett öt kandidátus közül, másod kapitány *Konkoly Thege Gábor*, főhadnagyok *John Lajos* és *Nyári Gedeon*, alhadnagyok: *Sárkány Ferenc* és *Csorba István*, strázsamesterek *Kossár József* és *Toronyossy István*, zászlótartó *Csorba István*, káplárok *Tóth János*, *Kaszás Cyörgy*, *Domonkos Péter*, *Debreczeni Károly*, *Pataky Ferenc*, *Domonkos György*, *Patkó Zsigmond*, *Végh Károly*, *Vichor József*, *Szombathy György*, *Bartalos Tamás*, *Pap György*, *Kis Imre*, *Németh Antal*, *Szücs Mihály*, *Aranyosy Sándor* és *Németh Antal*.

A gyalog sereg három századánál kapitányokká választottak: *Nedetzky Zsigmond*, *Laky András* és *Konkoly Gedeon*, főhadnagyok lettek: *Fogarassy Gábor*, *Karácsonyi Gábor* és *Szabó Lajos*, alhadnagyok *Miskey Lázár*, *Jánossy Károly*, *Halász Dávid*, *Jókay József*, *Csorba István*, strázsamesterek *Molnár Ferenc*, *Fodor Gábor*, *Gózon István*, *Kolozsváry Mihály*, *Fehér Pál* és *Asztalos János*, káplárok *Szalay Imre*, *Levota Antal*, *Iványi Miklós Kósa Mihály*, *Pázmán Mihály*, *Vecsey Dániel*, *Hegedüs Ferenc*, *Imre Sándor*, *Lély János*, *Dallos Albert*, *Halász István*, *Bihary Lajos*, *Nagy György*. Négy káplári tisztség betöltését valamint 12 szabados kinevezését a százados kapitányokra bízta a vármegye.

A következő napon tehát ápril 27-én történt a felkelés kihirdetése. I. Ferenc király ápril 10-én *Altheimban* kelt leirata szerint a franciák császárával a békét több rendbéli áldozatokkal sem lehet fenntartani, ezért az 1808 évi II. törvénycikk alapján a király nemesi felkelést hirdet és meghagyja, hogy akiket összeirtak, fegyverfogásra összehivassanak s akik önkéntes ajánlatokat tettek, azokat teljesítsék.³⁾

A vármegye királyhűségét jellemzi, hogy a királyi rendeletre köszönő feliratot intéztek, amelyben biztosítják öfelségét, hogy minden

¹⁾ XLIII. Kötet 1809. 117—118 II.

²⁾ U. o. 127—132 II.

³⁾ U. o. 133 I.

lehető elkövetnek a felkelő katonaság kiállítása iránt.¹⁾ A közgyűlés ezután elhatározta, hogy a törvény szerinti második lustra május 30-án tartassék meg, amelyen a felkelők teljes hadi készülettel tartoztak megjelenni és pedig a lovasok Gútán a gyalogosok a pedig Szentpéter s a közel fekvő községekben.²⁾

Szorgos sietséggel látott a vármegye a felkelés felszereléséhez is. Csepy Zsigmond táblalirót Budára küldte ezek beszerzése céljából, de egyúttal a komáromi és tatai, szabó, gomb kötő, szücs, csizmadia és szijgyártó mestereket május 2-ára a tisztí szék elé rendelte; úgyszintén a tatai csapómestereket és pokrócok, a császári és banai nyereggyártókat fanyergék előállítására iránt erre az időre beidézttette.³⁾

Mivel pedig mindezek a dolgok és készületek pénz nélkül nem történhetek s a nádor abba való beleegyezését nem adta, hogy a felkelés kiadásai az 1807 évi subsidium fejében befolyt pénzekből készített alapból fedeztessenek, addig, míg a concurrentiális pénztár felállittatik, a nádorhoz fordulnak a királyi tárból ígért előleg utalványozására iránt.⁴⁾

Nem kevesebb gondot okozott a lovak tartása, melyet május 30-ig a vármegye vállalt magára az önkéntesen megajánlott zab és széna készletből, mivel a piac hallatlanul megdrágult az e cikkekben beállott nagy kereslet folytán. A vármegye siet intézkedni, hogy minden eladó széna készletet előre lefoglaljon.

A Karok és Rendek sietnek köszönetet szavazni a hercegprimásnak, ki komáromvármegyei birtokai után 18 lovat ajánlott fel a felkelés céljaira, melyhez járult a Gúta község által a primás részére megajánlott 2 lovas.⁵⁾

Május 6-án rendkívüli közgyűlésre gyűltek össze ismét a Rendek és hallották a nádor buzdító felhívását a felkelés gyors kiállítása iránt. A nádor elrendeli, hogy a felkelő és az önként ajánlott katonák zászló alá hivassanak, hogy a kerületi generális katonai szemléjén átmenjenek. Arról is értesíti a vármegyét, hogy Komáromvármegye lovassága Tolnavármegyéével egyesítve alkot egy csapatot (Somogy és Baranyával együtt egy lovasezredet,) a vár-

¹⁾ U. o. 134 l.

²⁾ U. o. 135 l.

³⁾ U. o. 136 l.

⁴⁾ U. o. 137 l.

⁵⁾ U. o. 141 l.

megye gyalogsága pedig Győr vármegyével egyesül egy zászlóaljban s e két közös csapat élére állítandó ezredek Tolna és Győr vármegyékkel egyetértve választandók meg.

A seregek ellátását illetőleg elhatározta a megye közönsége, hogy a kenyérnek való gabonát a környékbeli molnárokkal örölteti meg és mint lisztet küldi a sereg után.

Ott báró kerületi generális gyengélkedése folytán Andrásy generális tartotta meg a katonai szemlét a a felkelő csapatokon, melyeket az ügy sürgősségére való tekintettel már május 11-ère Komáromba hívtak össze, hogy a következő napon korán reggel Ujszönyben a szemlére felálljanak. A lovasság ellátására 100 mázsa szénát vásároltat a vármegye, az átvonuló katonaság részére pedig az udvardi járásban, Martos községben, amely híres szénatermő hely, minden szénát lefoglaltatott. Mivel azonban a felkelő sereg három kategóriából állott: akik maguk költségén, akik a felkelési pénztárból, végül az önként az önként ajánlkozókól, kik a kincstár költségén tartották el magukat, szoros rendelést tesz a vármegye, hogy az élelmezés kiszolgáltatásánál a katonák e minőségére a kiállítandó utalványoknál és nyugtáknál figyelemmel legyenek.

A seregek egyesülésére nézve a kerületi generális úgy intézkedett, hogy a lovasok Pápán, a gyalogosok pedig Győrött gyűljenek össze.

Május 12-én megtörtént a katonai szemle Andrásy Generális és Zichy Ferenc gróf alezredes közreműködésével; a következő napon tartott rendkívüli közgyűlés Árosvy a lovas és Kmosko nyugalmazott kapitányt a gyalogsereg ezredesévé kinevezte.¹⁾ A katonai szemléről többen hiányoztak, különösen hajóslegények, akiket május 30-ra állítottak a második lustra elé.

A sereg felszerelését a vármegye idehaza sürgősen végezte el és felhatalmazta az alispánt, hogy annyit és amennyit ahol kaphat, vegyen fel kölcsön a kiadások fedezésére.

Sulyos terhek zúdultak akkor a vármegyére. Május 5-én már jöttek a hírek, hogy Esztergom, Pest, Nógrád és Bács vármegyék valamint a Jász-Kun kerület lovassága megérkezik; ezeket Perbete, Ujgyalla, Szentpéter, Hetény, Kurtakeszi, Marcellháza községekben szállásolják el, míg Fejérvármegye öt század gyalogsága Tatán, Kocs és Mocska községekben nyert szállást. Széna, szalma, zab,

¹⁾ U. o. 176 l.

kenyér szóval az ellátáshoz való mindennemű kellék beszerzése a vármegyére zúdult. A várban székelő élelmezési hivatal ugyanis nem győzött feladatának eleget tenni a nagy számmal átvonuló rendes és felkelő katonaság igényeinek.

A nádor rendelete szerint a felkelő gyalog seregnek május 14-én kellett útnak indulnia Győr felé, hogy ott a győri sereggel egyesüljön.¹⁾ A gyalogos sereg Ács és Gönyő irányában vette útját, míg a lovas sereg ugyanezen napon Igmánd és Kisbéren át Tamási irányában vonult Vecse felé, Somogy, Baranya és Tolna vármegyék lovas seregeivel való csatlakozás céljából.

A felkelő sereg ugyan sem ruhában sem fegyverben nem volt tökéletesen felkészülve, mint ez a jelentésekből és a későbbi rendelkezésekből kitetszik.

Komárom vármegye jó hajlandóságát a felkelés iránt azzal is megbizonyította, hogy a lovas és gyalog sereg főtisztjeinek két havi fizetést szavazott meg ajándékkul, az altisztek és a legénység részére pedig 4 napi ingyen zsoldot, ami a lovasságnál 714 frt 43 krt, a gyalogságnál pedig 1097 frt 39 krt tett ki. Az egy havi rendes zsold fejében a lovasság 1316 ft 02 krt, a gyalogság pedig 2150 ft 24 krt. kapott, amit a nemes vármegye fedezet híján — kölcsönképpen vett fel. Ugyancsak kölcsönpénzből fizette ki a vármegye a tatai csapómesterek által a lovasság részére készített 226 pokróc árát, 2034 forintokat.²⁾

Az események gyors torlódása teszi érthetővé a nádor rendelkezését a második rendbeli nemesi felkelés kiállítására. Az udvari kancellária Bécsben már többé nem vala bátorságban és Pestre költözik, az ellenség az országban megjelent. A Karok és Rendek sürgősen megtették az intézkedéseket a második felkelés szervezésére és a nádortól 500 személyre való fegyvert kértek.

Május 15-én lovas staféta hozta a sürgős levelet, mely azt adta hírül, hogy a vezérkar Ács esetleg Igmánd községekben keres főkvártélyt; a vármegye kiküldte Ghyczy Ferenc másod alispánt és Milkovits Lajos főbirót, hogy úgy a nádor öhercegsége, mint a vezérkar többi tagjának, köztük Végh István provinciális komiszáriusnak is alkalmas szállást is biztosítson e községekben.³⁾

Hogy a helyzet egész háborúra fordult, arról tanuskodott a

¹⁾ U. o. 182 l.

²⁾ U. o. 182, 183 ll.

³⁾ U. o. 189 l.

várparancsnokság rendelete, melyet Komárom városának védelmére adott ki; e szerint a Dunán található hajók, ladikok, talpak és más fa járóművek a commandótól vett jeladás után hat óra alatt partra szállítandók. A vármegye ezt a rendeletet azonban nem hirdette ki, hogy a népből rémületet ne keltsen.¹⁾ A várparancsnokság arról is értesíti a vármegyét, hogy a várban 106 pár pisztoly, 102 kard és nagyszámú puska van készletben, amit a vármegye rendelkezésére bocsát. Az említett számú fegyvereket és 500 puskát a vármegye át is vette a belső biztonság előmozdítására és a bekövetkező szomorú körülményekre való nézvést. Az archivariust pedig utasítja a közgyűlés május 14-én, hogy az irományokat becsomagolva készen tartsa, hogy azokat bátorságos helyre lehessen vinni.²⁾

A felkelő seregről említettük, hogy felszerelése nem volt tökéletes. Az óbudai katonai raktár nem tudott eleget tenni a rendelkezéseknek s a vármegye közgyűlése a helybeli mesteremberekkel csinált kötést az egyenruházati cikkek szállítására. Nem érdektelen, ha az árakat felsoroljuk: mente varrása 1 ft. 30 kr. dolmányé 1 ft. 30 kr, köpönyeg 1 ft 30 kr. nadrág 45 kr, mantlizsák 24 kr, csákó 45 kr, jankli 1 ft, rajthúzli 1 ft, egy mente prémezése 2 ft, egész nyeregszerszám 28 ft.³⁾

Május 20-án bontották fel a közgyűlésen a nádor titkos pecsét alatt érkezett utasítását,⁴⁾ melyet azzal a parancsolattal küldött, hogy az alispán csak akkor publikálhat, ha az ellenség a vármegye határától 24 óra járásnyira van. Mivel a francia seregek Bécs városát elfoglalták, és Magyarországra is beütöttek, kihirdetik a nádor parancsát. A vármegye kötelességévé teszi a nádor, hogy az összes utakra megbízható őroket állítson, akik a beköltöző gyanus személyekre vigyázzanak és igazolásra szólítsák fel, esetleg letartóztassák az ellenség küldöttei vagy kémei által szétszórandó kiátványokat megsemmisítsék. Ezeket az őrállásokat a vármegye szolgabirái állandóan vizsgálják, az elszéledett katonáktól a fegyvereket elszedik és őket a legközelebbi katonasághoz kísérik, úgy szintén a sebesült katonákat is. A szolgabiráknak meghagyatott, hogy minden módon és költség kimélés nélkül igyekezzenek híreket tudni

¹⁾ U. o. 191 l. (Pár nappal utóbb kihirdették.)

²⁾ U. o. 192 l.

³⁾ U. o. 193 l.

⁴⁾ U. o. 194 l.

az ellenség helyzetéről és mozdulatairól és azt stafétával a nádorhoz küldjék. A vármegyei tisztviselőktől és jelesebb birtokosokból bizottság alkotandó, amely az alispán elnöklete alatt a közbátorságra felügyeljen és a kerületi generálissal egyetértve végérvényesen intézkedjék ez ügyekben, ennek a kötelessége a kamerális tisztség, az élelmező hivatal és a kincstári vagyon otalmazása, biztos helyre szállítása, mivégből kocsikat és hajókat tartozik készenlétbe helyezni; különös gond fordítandó, hogy az ellenség elől mindennemű fegyver az ország távolabbi vidékeire szállíttassék. Az állandó bizottság a nádort hetenként, sőt gyakrabban is köteles értesíteni intézkedéseiről és ha az ellenség a vármegye területére beütne, intézkedik a háború inségeinek a terhek igazságos felosztása által türethetőbbé tétele iránt. E rendelkezések áthágásától eredő károkért a királynak és az országnak tartozik számot adni a vármegye.¹⁾

E komoly rendszabályok végrehajtásához energikusan látott a vármegye és kirendelte Tanyra Bankó Mihály esküdtet, Némára Zámory György táblabíró, Gútára Végh Pál esküdtet, Perbetére Hunyady Vince első alszolgabíró, Ácsra Eröss József esküdtet, Banára Kovácsy Sándor esküdtet, Kisbérre Hegyi József szolgabíró, Neszmélyre Andor István szolgabíró azzal a szoros parancscsal, hogy azonnal tartoznak ez államásukat elfoglalni. Középponti biztosnak Molnár Sámuel táblabíró nevezte ki a vármegye, Juhász István alügyészt pedig Györré küldötte, hogy az ellenség lépéseiről onnan küldjön híreket.²⁾

Az állandó bizottság május 20-tól permanens működést fejtett ki. Tagjai lettek: Ghyczy József ítélmester és Rainprecht Ignác a csallóközi, Tajnay József és Ordódy Bálint az udvardi, Högyész Antal és Pázmándy Pál a gesztesi, Nedeczky Ferenc és Szentiványi Antal a tatai járásból. Komárom városából: Streiter József prépost plébános, Gerdenich Ignác levéltárnok Thaly Zsigmond, Závody Mihály, Horváthy János, Majthényi János és Sebestyén József, a városi tanácsból két személy, a főszolgabírák és a középponti jegyzői kar.³⁾

A bizottság rendelkezésére staféta és előfogat szolgálatra minden nap 48 ló állott készenlétben a négy járásból.

A bizottság a szomszédos vármegyék hasonló bizottságaival

¹⁾ U. o. 194—198 II.

²⁾ U. o. 197. I.

³⁾ U. o. 197. I.

haladéktalan érintkezésbe lépett. Pest vármegye Kónya János alügyészt küldi ki két lovas hajdúval Komáromba, hogy vármegyéjét innen tudósításokkal lássa el.

Szigorú felelősségnek terhe alatt a közlekedést fentartó réveket azonnal elzárták és őrizet alá vették; a hajók, malmok, ladikok és más vízi eszközöknek a Duna balpartjára való kikötését rendelte el a vármegye azon esetre, ha az ellenség mutatkozni fog.

Az ellenségeskedés megkezdésének úgyszólván előestéjén érkezett a hír bátorkeszi Ott Péter kerületi generális haláláról, aki lelkes magyar leveleket küldött a vármegyének. Úfódává Mecséry báró generálist nevezte ki a nádor kerületi parancsnokká, akit e tisztében üdvözölt a vármegye és május 20-án értesíti, hogy a felkelő seregek már elindultak.¹⁾

A háborús világ teljes félelmességében bontakozott ki ebben az időpontban. A város és a vármegye tele volt átvonuló katonasággal. A vármegye utain staféták és furirok száguldoztak, a kórház megtelt sebesültekkel és menekültek hozták a híreket Bécs felől. A hadi rend ugyan a felkelő seregnél nem volt tökéletes, hiszen egy része felszerelés nélkül indult utra. Így történt, hogy a katonai ispotályban meghalt katonáktól maradt 350 db fegyvert a hozzátartozó municióval és patrontásokkal vesz át a vármegye, ezenkívül a rendes katonaságtól 144 pár pisztolyt, 300 pár csizmát és 102 huszár kardot küldenek a sereg után.²⁾ Május derekán 310 francia hadifogoly szállítattott hajón Pozsonyból az ország alsó részeire, 779 foglyot pedig gyalog kísérik át a vármegyén.

Az igazi közterhek csak most kezdődnek. Az előfogatok kiállítása éjjel nappal szakadatlanul tartott. A helytartótanács elrendelte még május elején, hogy az élelmezési tisztek kérésére a vármegye fuvarokat köteles adni, ha a hadi parancsot előmutatják. Pár nap múlva e rendeletet oda módosítja a helytartótanács, hogy a földesurak is adják rendelkezésére igás erejüket az élelmező hivatalnak, ha annak szüksége beáll. Oly időben érkeztek ezek a rendeletek, amelyben a komáromi vár erősítése teljes erővel folyt, amely munkákon a vármegyei lakosság százai dolgoztak kézimunkájukkal és fuvarjaikkal. A vármegye hiába irt fel a fuvarbér felemelése iránt, ami igen is indokolt lett volna abban az időben. Még az volt a szerencse, hogy a felkelő sereg szállítása, tartása

¹⁾ U. o. 199. l.

²⁾ U. o. 200. l.

és mindennemű provizióját a nádor rendelete szerint Végh Istvánra, a provinciális comissariusus főigazgatójára bizta, aki udvariasan viselkedett a vármegyével szemben.

A háboru komolyságát mutatta az is, hogy a császári ménest Ausztriából Bábolnára szállították, amely később éppen a tűz-vonalba esett.

A drágaság mindenütt nyomában jár a háborúnak. A vármegyére nehéz napok virradtak. A sok katonajárás olyan nehézzé tette a megélhetést, hogy mindenki panaszkodott miatta. A mészárosok folyamodnak is a vármegyéhez, hogy végső romlásba jutnak, ha a hús árának limitációját meg nem változtatja a vármegye. A nehéz helyzetre való tekintettel a marhahús fontját Komáromban, Tatában és szerződéses községekben 15 krajcárban, egyéb helyeken és zsidóknál 14 krban állapította meg a vármegye közgyűlése.

A nádor május 17-én kelt leiratában 25000 forint előleget utaltványoz a vármegyének a felkelés céljaira a budai kamerális fizető hivatalnál, hova Csepy Zsigmond felkelési számvevőt egy hajdúval elküldötte a vármegye az összeg felvételére.¹⁾

A lelkes hangulat jellemzésére szolgál, hogy a vármegye kasszájában a háboruhoz szükséges pénz minél kevesebb lévén, egyesek adtak a felkelés céljaira. Idősebb Szarka János 3000 ftot adott kölcsön hadiszerek beszerzésére,²⁾ amelyeket az örökös főispán Budán rendelt meg. Andrássy generális Eröss Benjámin a vármegye lovasszázadosát küldötte ki 5000 ftnak megszerzésére, ezt az összeget Thaly József adta kölcsön a vármegyének,³⁾ ugyanezen a gyűlésen (május 21-én) Molnár András is megajánlott 5000 ftot a szükséges kiadásokra, mit a vármegye el is fogadott.⁴⁾

Jó későn, május 25-án kelt a nádor intézkedése, melylyel az országos nemesi felkelés pénztárához Ordódy Antalt nevezte ki contraagensnek,⁵⁾ mely különös kegyét a nádornak feliratban köszönte meg a vármegye, e tényben Komárom vármegye megkülönböztetését látva a többiek felett. A vármegye felkelési számvevője, Csepy Zsigmond nem győzvén a terhes hivatalával járó teendőket, melléje segédet rendel a vármegye Fazekas János személyében.

¹⁾ U. o. 210. 1.

²⁾ U. o. 210. 1.

³⁾ U. o. 211. 1.

⁴⁾ U. o. 211. 1.

⁵⁾ U. o. 213/212. 1.

Az igazi megpróbáltatások azonban még csak most következtek el. Május 28-án Végh István vezér hadbiztos arról értesíti a vármegyét,¹⁾ hogy tegyen kísérletet nagyobb császári és felkelő sereg elszállásolása és ellátása iránt, mert nem lehetetlen, hogy azok hosszabb időt töltenek a vármegye területén. Sürgősen összehívóztak minden szénát és zabot, — már amennyi még találkozott a háborus világban — a katonaság részére, felhívták a lakosságot, hogy házát katonatartásra készen tartsa, a jobbágyokat sőt a földes uraságokat is a katonai transportok serény fuvarozására, tekintettel „a mostani szoros hadi könnyülállásokban a haza védelmére.“

Erélyes rendszabályt hoz a vármegye azok ellen, akik más vármegyékben teljesítették felkelési kötelezettségüket, de ezt bizonyításglévéllal nem igazolták. Junius 19-éig adott nekik halasztást, külömben törvényszék elé való állítás terhe alatt. A május 12-én megtartott katonai szemlén elmaradt felkelők közül május 30-án 9 gyalog és 2 lovas katonát asszentált a bizottság és őket a sereg után útnak indította.

A nádor május 30-án leiratot intéz a vármegyéhez,²⁾ melyben elrendeli, hogy a felkelők esetleges hiányzó felszereléseit sürgősen pótoltassanak, hogy az első felkelés után otthon maradt és fegyverviselésre alkalmas nemesség a fegyver forgatásban gyakoroltassék, hogy a földesurak és a tehetős birtokosok újabb áldozatokra buzdíttassanak, főleg lovas katonák kiállítására, végül az adózó nép is különös verbuválással kedvező feltétellel katonának álljon. Ez a kedvező feltétel abból állott, hogy az ujoncnak 100 forint kézzipénzt (Handgeld) ígértek és ennek felét ki is fizették. A vármegye az összeíró küldöttséget bizta meg a honn maradt nemesek számbavételével, mint azoknak újabb áldozatokra való buzdításával oly utasítással, hogy a „conscriptio alkalmatosságával minden megyebéli nemes de kivált tehetősebb földes urakat sőt egyéb rendű vagyónos birtokosokat és boldogabb állapotban lévő adózó községeket a mostani veszedelmes és egyenesen Hazánk alkotmányát fenyegető körülmények lerajzolása által a további önként való adakozásokra, de leginkább lovas katonák ajánlására kéretessék és buzdítsák“. Hogy a katona ujoncozás eredményesebb legyen

¹⁾ U. o. 213/212. I.

²⁾ U. o. 217—219. II.

az összeíró küldöttség maga mellé vette az illető lelkészeket és ezek útján iparkodtak az adózó népet a fegyverfogásra buzdítani.

A helytartótanács tevékenységét teljesen igénybe vette a háboru és a felkelés s az azzal kapcsolatos ügyek intézése, azért csak a halaszthatlan ügyeket intézte el és csak az ilyenek felterjesztését engedte meg. A nádor el lévén a seregnél foglalva helyettesítésével Ürményi József országbíró bizatott meg.

A háboru képét csak élénkitették a mindenüinen menekülő emberek, akik az ellenség közeledését hirdették. Ezek között igen sok szökevény is találkozott. A király 12 forint jutalmat ígért minden a katonaság elkerülése végett ide szökött katonakötelesért,¹⁾ ki az örökös tartományokba való. A francia szökevények az utfélen levő keresztekre, karókra, szobroka és kápolnákra jeleket irtak és így közölték a fontosabb híreket. Az ilyeneket a helytartótanács, mint kémeket, elfogatni rendelte.

A nádor június 1-én a hadi állapotra való tekintettel megírta, hogy a magyar nemes felkelő seregek nemes helységekbe is bekvártélyozandók. A státusok ebbe csak úgy nyugodtak bele, ha a portális helységek a kvártélyt nem győzik vagy az átvonuló sereg utjából kiesnek, kikötik azonban, hogy ez a nemesi szabadságnak a legkisebb prejudiciumot se okozzon.²⁾

Június 4-én a várparancsnok arra kéri a vármegyét, hogy Nógrád, Liptó, Zólyom, Árva, Pozsony, Nyitra, Bars, Turóc vármegyék felkelő seregeinek elszállásolásáról és ellátásáról gondoskodják. Bács-Bodrog és Tolnavármegye serege már május 25-én átvonul a vármegyén. Június 2-án Torontál, Temes, Krassó-Szörény és Arad vármegyék lovas seregének érkezéséről jó hír.

A tiszántuli seregek későbbben érkeztek: Zemplén, Heves, Torna és Borsod felkelő seregei június 11—15 közt vonultak át Komáromvármegyén.

Ugyanekkor a generalissimus, Károly kir. herceg táborának ellátásáról is Komárom gondoskodott.³⁾ Június 4-től 22-ig naponta 1500 pozsonyi mérő zabot kellett Lipótvár felé szállítani előfogatokon; a várbeli élelmező hivatalt 30000 mázsa széna beszerzésében szintén a vármegye támogatja. Tömérdek anyagi kár és veszteség érte a vármegye lakosságát az előfogatok kiállítása körül; sürüen

¹⁾ U. o. 227. l.

²⁾ U. o. 229. l.

³⁾ U. o. 230. l.

érkeznek a panaszok a vármegyéhez, hogy a katonaság agyonhajszolta az előfogatul kiszolgáltatót állatokat és kárpótlást kérnek. Ezek a nagyobb károkról emlékeznek meg, amelyeket szegény paraszti sorban levők szenvedtek, akiknek véletlenül akadt szószólója a vármegyén. Mennyi lehetett, aki panaszt tenni nem akart, vagy talán nem is mert abban a zürzavaros időben!

Az ellenség már a szomszédban volt június első napjaiban és a háborús világ félelmes képet nyújtott. Amily mozgalmas volt ennek külső képe Komárom és környékén, épp oly szomorú volt a lakosság helyzete, melyet otthonából zavart ki és tulajdonában háborított meg nap-nap után a felsőbb parancs.

A zürzavar a győri csata után érte el tetőpontját. A felkelő seregek Komárom felé vonultak vissza, hol a Duna és a Komáromi vár ótalma alatt biztos hadiállásra tettek szert. Ide jött János kir. herceg is a veszített csata szerencsétlen vezére. A rendes katonaság a várban kapott helyet, míg a felkelő gyalogos nemesség tábora a Vágon túl a Várföldi pusztán a lovasságé a Csallóközben volt.¹⁾ A franciák a gesztesi és a tatai, tehát a két dunántúli járást dúlták, amelyekkel az összeköttetés is megszakadt egy időre.

Milkovits Lajos, a gesztesi járás főszolgabirája jelenti, június 27-én, hogy június 16-án reggeli 9 óra közül Ácsról Nagyigmándra rontottak be a franciák, onnan pedig az ő kisigmándi urilakába és bort, kenyeret, ételt követeltek; majd Maldena marsallnak írott parancsát vitték hozzá, amelyben Kisigmándról 2000 adag zab, elegendő kenyér, bor és husnak 11 órára Ácsra való beszállítását követeli; ellenkező esetben 1000 franciát küld Kisigmándra. Személyesen ment át a főbíró Ácsra a generálist megkérni. A kérés azonban mitse használt, sőt le is akarta tartóztatni. Majd a főhadbiztoshoz kísérték, aki rendeletet adott, hogy június 17-én reggelre 20000 kenyér, zab, abrak, hús, bor és 40 ló (20 szekeres, 20 háta) Ácsra legyen. Mikor kifejtette, hogy ez képtelenség, egy kapitányt, és kíséretet adott mellé, akikkel Kisigmándra visszatért, honnan kis időzés után Mocsára kísérték, hol minden lovat elővezettettek a franciák és végigmustrálták. Innen Kisigmándra tértek vissza, hol az összes istállókat átvizsgálták. Elvittek Mocsáról 3, Kisigmándról 13, Nagyigmándról 5 lovat, szerszámmal együtt. Még az nap éjjel másfél mérföldet kellett megtennie, mire elbocsátották. Gönyűn,

¹⁾ U. o. 234. l.

Banán át ért haza 17-én reggel 7 órára és ettől a naptól kezdve hajnaltól késő estig katonák fosztogattak minden háznál, kirabolták az éléskamarát, pincét, elhajtották a marhákat, elvitték a ruhákat, ágyneműt, a házi butorokat, úgy hogy betevő falatjuk alig maradt. Emellett karddal is megszúrták és több sebet ejtettek rajta; a panaszt felterjesztették a helytartótanácsához.¹⁾

A veszedelmes és nehéz napok azonban csak most kezdődtek el a vármegyére nézve. A Vágon túli táborba összevont felkelő nemesség élelmezésének nehéz kérdése ismét a vármegye nyakába szakadt. Ki is hirdették, hogy a környék lakossága baromfit, zöldséget, bárányt, vaját, szalonnát, dohányt vigyen a táborba, de ennek foganatja nem volt, „mert a szükség törvényt bont“ elve erősen érvényesült a tábor körül, úgy, hogy a vármegye katona strázsákat kért az utakra a tábor mentén, hogy a falusi lakosság élelmi cikkeit félelem nélkül árusíthassa.²⁾

A vármegye 10000 mázsa szénát foglalt le a felkelő lovasság részére, de 275 szekérnél többet nem tudott előállítani, mert tudunai részek el voltak vágva a vármegye székhelyétől.

A június 21-én Komáromban megtartott rendkívüli közgyűlésen is keserű panaszok hangzanak el a háború folytán beállott nyomasztó helyzetről, a Dunán túl ellenség tanyázik a vármegyében, a csallóközi és udvardi járást pedig a császári katonaság és a felkelő nemesség tartja megszállva „egy szóval az egész vármegye a kegyetlen háborúnak súlyát kebelében érezvén és szenvedvén, minden egyéb manipulációnak végben vitelére tehetetlenné tétetett.“³⁾

Ennek ellenére a vármegye nem feledkezett el a fejedelem szolgálata és a haza védelmére kívántató intézkedésekről. A második felkelés lustrájára június 26-át tűzi ki Szentpéter községbe az udvardi- és 29-ét a csallóközi járásra nézve, elrendelvén, hogy a kitűzött időkbén úgy az első felkelésről elmaradt személyek, mint a sereg pótlására verbuvált katonák jegyzékét az összeíró küldöttség bemutassa.

A szerencsétlen győri csata után, melynek sorsát, tudjuk, mily körülmények döntötték el, természetesen bűnbakokra is szükség volt. A vármegyében keresik a szökevény felkelőket, akik a csata

¹⁾ Közgy. iratok. 331. Lad. 57. XXII. 33.

²⁾ XLIII. kötet. 1809 234. l.

³⁾ U. o. 236. l.

színhelyéről elszéledtek; szigorú rendelést is tesz a június 21-én tartott közgyűlés ezek keresésére és a táborba való kísérésére¹⁾ Mecséry generális átír a vármegyéhez, a zászlóját elhagyott Nyári Gedeon alhadnagyot vasban küldjék a sereghez; időközben azonban önként visszament.

Az ellenség a Duna jobb partján portyáztatva szigorú rendeletet küld a nádor a vízi járóműveknek a Duna balpartján leendő kikötésére. Az alispán haladéktalanul megtette az intézkedést az almási kompközlekedés betiltására, ennek azonban kevés foganata lett, mire a közgyűlés újra szigorú felelősség terhe alatt meghagyja Andor István Neszmélyen székelő alszolgabírónak, hogy a kompjárást betiltsa, a Prépost szigetnél veszteglő gabonahajót a Duna másik felére vitesse, ha kell erőszakkal is, a parton levő üres hajót pedig, ha vízre bocsátani nem lehetne, semmisítse meg,²⁾

A nádor komáromi tartózkodása alatt Balogh alispán engedélyt kért, hogy az öreg Dunán levő malmokat a Kis Dunán, a szigeten innen lehessen kikötni, de a nádor ebbe nem egyezett bele. Az ellenség távozása után azonban erre engedélyt ad a vármegye.

A hírek azonban a háborús izgalmak hatása alatt nagyító üvegen át kerülnek forgalomba. Az almási hegyeken francia katonák látszanak, jelentik a vármegyének; Tóth István lovadi molnár a vármegye tömlőcébe kerül, mert a Dunán levő malmához néhány francia katona átuszott és onnan ladikon Csallóközbe ment át. Maga a nádor írja, hogy a boszniai zsidók a francia nemzethez hajolnak és a francia kormány őket kémekül használja fel, ezért szoros vigyázatra inti a vármegyét.³⁾

Kmoskó főstrázsamester kéri a vármegyét, hogy a felkelő bataillonnak egy társzekérre, egy pénzesládára és egy számadó furirra van szüksége. A vármegye mindezt megadja, de mivel a felkelés Győr vármegye seregével alkot egy bataillont, a költségben a szomszédos Györmegyét is részeltetni határozta. Ugyanekkor a felkelő gyalogság tisztjei folyamodnak, hogy költséges felszerelésükben a vármegye segítse, ezzel a kéréssel azonban a nádorhoz utasítottak, mint akiktől a felkelési pénztár függ. Gózon István a gyalog seregnél alhadnagyi rangra emeltetvén, neki a vármegye egy havi zsoldjutalmat szavaz meg. A seregnél levő orvos pana-

¹⁾ U. o. 237. l.

²⁾ U. o. 238. l.

³⁾ U. u. 242. l.

szosan adja elő, hogy a bataillonnál több betege van és azok orvosságáról gondoskodás nem történt. A vármegye a gyógyszereket Pados György patikájából kiutalja és egy tábori patika-ládát készített, melyet orvosságokkal töltet meg; a sebekre való tépésrongyokat pedig gyűjtés útján szerezteti be.

E közben a sereg telszerelése még mindig folyik; a sereg fehérműt kér a vármegyétől, a nádor is megírja, hogy két pár fehérűha jár a katonáknak, de a vármegye csak azoknak a felkelőknek adja ki a járandóságot, akik a felkelési kassa terhére tartatnak, a saját költségükön katonáskodók maguk, az állítottak pedig az állítók költségén tartoznak ezeket beszerezni és július 12-ig beszoigáltatni. Komárom városa 20 pár pisztolyt ad a felkelőknek párját 15 forintjával, melyek a lovasok közt osztattak ki; ugyancsak a lovasoknak 251 szőrtarisznyát varrat a vármegye. A komáromi szücsőknek 215 prémes mentéért 430 ftot, a szijgyártóknak 3115 ftot, a tatai csapóknak 37 pokrócért 333 ftot fizet ki a vármegye.¹⁾

Az ellenség, mely a gesztesi és tatai járásokban portyázott, június vége felé visszahuzódott Győrre. A Duna-part védelmét a csallóközi nemes urak látták el ez alatt az idő alatt és a nádor július 1-én kelt levelében elismeréssel veszi tudomásul a vármegyei főleg pedig a csallóközi nemesség önfeláldozó készségét.²⁾ A vármegye azonban nem látja a helyzetet vigasztalónak; Csicsó és Böös közt terül el a Csilizköz, melynek hét községében szünetelt az adminisztráció, mivel az ellenség Győrt és Győrvármegyét teljesen megszállotta, ide küldi Aranyossy Pál alszolgabíró, hogy egyetértve Kulcsár István pozsonymegyei szolgabíróval, a védelmet e községekben szervezze. Arra az esetre, ha a franciák Csallóközbe beütnének, az udvardi nemességet küldik ki Csallóköz védelmére.

A dunántuli postautat az ellenség megszállta, ezért a vármegye Dunán innen állított fel ideiglenes postaállomásokat, oda kocsikat rendelt s az állomásokra komisszáriusokat állított.

Siralmas volt a helyzet a vármegye tulajdonai községeiben. Az ellenség által elvett jószágokat egyes községek úgy akarták visszapótolni, hogy a szomszédba jártak rekvirálás ürügye alatt portyázni és azokét dézsmálták és prédálták. A csallóközi és udvardi járásokban pedig a felkelő katonaság palástja alatt prédáltak

¹⁾ U. o. 245 és 288. II.

²⁾ U. o. 247. I.

egy-egy községekben. A közgyűlés meghagyja a főbíráknak, hogy a visszaéléseket minden eszközzel megakadályozzák; a tatái és gesztesi járások főszolgabiráit pedig utasítják az ellenség által okozott károk összeírására, hogy azokon segíthessen a vármegye, avagy a terheket arányosan feloszthassa. A franciák Ácsról kiszorítottván, a harácsoltsolmi egy részét hátrahagyva vonultak vissza; a solmit a vármegye zár alá vetette.¹⁾

A felkelő katonaság a hadvezetőségnek igazi mostoha gyermeke volt. Panasz, panasz után jön, hogy a várban székelő élelmező hivatal csak kenyeret ad nekik, sem húst, sem más eleséget nem kapnak onnan. Ezért a sereg elkedvetlenedik, vagy egyesek rablásra vetemednek. Mindezt megírják a nádornak, hogy a provizióról gondoskodjék. A pápai és győri csaták után a katonák közül többen elszéledve lassanként visszatértek, ezeknek élelmezését a komáromi hivatal nem akarta vállalni, kénytelen volt a vármegye erről gondoskodni; erre nézve is utasítást kérnek a nádortól. A nádor a felkelők élelmezése ügyében oly értelemű leiratot intéz a vármegyéhez jul. 4-én, hogy a lakosokat és főleg a kereskedőket buzdítsa mindenféle eleségnek a felkelő táborba szolgáltatására és pedig „nemcsak önnön nyereségek kedvéül, hanem a hazafiui szeretetből is.“ A vármegye panaszára, melyet a felkelő sereg kihágásai folytán tett, azt írja a nádor, hogy ne általános panaszt tegyen, hanem egyes eseteket soroljon fel. Erre a vármegye rendeletet bocsát ki a főbírákhoz, hogy az éktelen excessusokat és károkat, melyeket elhallgatni nem lehet, a kártevők neveivel írják össze.²⁾ Ha csak panasz kellett volt rá ok elegendő.

A július 18-án Szentpéter községben megtartott gyűlésen a felsőgallai vendégfogadós panaszok, hogy Borsod- és Zemplén-megye insurgensei 296 ft. kárt okoztak; az alsógallai fogadósoknak ugyancsak 200 ft. kárt ténnek. Gúta község előljárói panaszolják, hogy a vasmegyei lovas és a nyitrai gyalog insurgensek 3 tál ételt követelnek és a hus fontját 8 kron fizetik. Megírták a nádornak.³⁾

Mikor a felkelő sereg és a reguláris katonaság Komáromból Bőös felé vonult a nádor és János főherceg vezetése alatt, a szénát vivő kocsikat a tanyi táborban megrohanták és 3000 porciót elkapkodtak, sőt a tanyi határt a felkelő seregek karddal és késekkel

¹⁾ U. o. 248—249 II.

²⁾ U. o. 276. I.

³⁾ U. o. 289. I.

lekaszálták és széna gyanánt megettették. Ezt maga Csejtey főbíró is látta és jelentette a nádornak, aki a mezőn sétált János kir. herceggel. Csekonics generális azután eltiltotta ezeket az excessusokat.

A felkelő lovasság Komárom felé vonulása alkalmából, annak ellátására Szerdahelyi Dávid lovadi zsidótól 730 mázsa szénát vesz 5 forintjával a vármegye 3650 forinton.

A vármegye népére zuduló közterhek, katonabeszállásolás, előfogatok kiszolgáltatása, katonáskodás, a háboru okozta nyomorúságok arra indítják a helytartótanácsot, hogy a vár erősítésében augusztus 1-től kezdve kívánt 1000 munkás kiállításától felmentse. A helyzetet jellemzi a vármegyének az a határozata, hogy a vár megerősítését az ország érdekében is kívánatosnak látta és azon kettőzött erővel kívánt dolgozni. Felszólítják a népet, hogy önként álljanak munkába és felírnak a helytartó tanácsához, hogy a nap-számbért ezek részére egy tallérról két forintig emeljék.

A király június 25-én kelt rendeletét a július 18-án Szentpéteren tartott közgyűlésen hirdették ki; ebben a rendeletben ismételve hangsúlyozza a király, hogy az országló székeknek és a nemzetek alkotmányának felforgatására törekvő francia császárral folytatott veszedelmes háboruban legnagyobb bizodalmtát Magyarországra helyezi és azt kívánja, hogy a magyar hadsereg pótlására és megerősítésére 40000 gyalog katonán felül minden vármegye bizonyos számu lovasságot állítson ki és pedig 20000 gyalogot azonnal, 20000-et október végére.

Igéri a király, aki e seregbe soroztatik katonakötelezettsége csak a háboru végéig tart, akkor örökös szabadságra bocsáttatik; aki kitünteti magát, ha nemtelen, ugy nemesi rangra emeli, a nemesnek birtokot adományoz, ezenfelül arany és ezüst érdempénzeket kapnak, sőt Mária Terézia jeles rendjét is elnyerhetik. A lovas ezredek pedig a kiállító vármegye nevével viselhetik.¹⁾

A karók és rendek bár hangsúlyozzák, hogy az országgyűlés határozata nélkül e katonaság kiállítása nem egyezik meg az ország törvényeivel, de mivel a jelen körülmények között maguk a törvények és az alkotmány is veszedelemben forognak, mód és idő nincs az országgyűlés összehívására, tehát nem sértenek törvényt, ha éppen annak fenntartása céljából felfegyverzik a föld népét és más vármegyék példájára a katonák kiállítását elhatározzák.

¹⁾ U. o. 263. l.

Azonban a vármegye dunántuli részeiben az ellenség okozta dúlások és az aratás folytán a nép kenyere megkeresésére elszéledt, ezért nem remélik a gyalog ujoncjutalék kiállítását; ellenben mivel a lovas katonai szolgálat tetszetősebb a népnél és a hadakozás mostani állapotja szerint is nagyobb hasznot hajthat a vármegye lovas sereggel, elhatározza a vármegye, hogy egész lovasosztályt szervez a vármegye neve alatt.

Erre a célra szükséges 280.000 forint felvétele céljából Gerdenich Ignác levéltárnokot Budára küldik. Mivel pedig lovakat nem lehet szerezni a vármegye területén, mert az uralkodó ragadós nyavalyában sok elhulott, igen sok az aerialis forspontozásban elveszett, de legtöbbet az ellenség elrabolt, Tajnay János táblabíró 372 ló bevásárlására a Tisza vidékére küldik és erre a célra 151.200 frtot utalványoznak a nyerendő 280.000 forintból. A katonák és a lovak felszerelését Molnár Sámuel táblabíróra bizzák. A 320 lovas katonát a személyes dicák szerint a négy járásra felosztják oly utasítással, ha minden községre kivetett szám ki nem telnék, akkor a földes uraságok egyetértésével a községi előljáróságok fogják össze a legényeket.)

A 40.000 gyalog katonából 500 esett a vármegyére; e szám felének, 250 legénynek kiállítása már jóval nagyobb gondot okozott. Hiszen az előbbi ujoncozásról is 39 katonával maradt adós a vármegye. Megadják tehát a 30 ft. kézipénzt az ujoncoknak, sőt hogy kedvet adjanak nekik, még mindegyiknek 20 ft. önkéntes adományt ígér a vármegye és ezt úgy szedi össze a birtokosoktól és a nemességtől. A szolgabírákat figyelmeztetik, hogy a gyalog katonaság kiállításában a zsidóság is tartozik résztvenni. Hogy pedig senki az által a katonaságot el ne kerülhesse, hogy földes urak szolgálatába szegődik, meghagyja a vármegye, hogy aki március 1. óta szegődött el, azt a földesur homagium terhe mellett, katonai szolgálatra bocsátani tartozik.²⁾

A győri csatában sokan megsebesültek könnyebben. Tizenkét súlyosabb sebesültet Komáromban magánházaknál helyeztek el, mert az itteni kórház tömve volt sebesültekkel. Julius folyamán ezeket a közelebbi felkelő ispotályba vitetik.

A helytartótanács július 8-án engedélyt ad a dunai malmok kikötésére, mivel az ellenség jóformán az egész országból kitaka-

¹⁾ U. o. 265—269. II.

²⁾ U. o. 270—272. II.

rodott, a vármegye oly hozzáadással hajtja ezt végre, hogy a mal-mok úgy helyeztessenek el, hogy bármely pillanatban a Duna innenső partján köthetessenek ki. A gabona hajózás is bátran történhetik fölfelé a Dunán.

Ezzel a komáromi élelmezési hivatal működését teljes erővel folytathatta, ami a háborus világban tömérdek fuvarozást jelentett a vármegye népére nézve, hiszen az egész vármegye meg volt rakva katonasággal.

Zichy Károly hadügyminiszter elrendeli, hogy Trencséntől Pestig kurirok számára, — Komáromban pedig forspontokra kell lovakat készenlében tartani; erről nem intézkedett a vármegye, mert a lovak ugyanis éjjel-nappal készenlében álltak. Julius 15—15-ig Barsmegyéből szállítanak nagyobb mennyiségű zabot és lisztet Komáromba, Jászfalutól kezdve a vármegyei lovakon.¹⁾

E mellett a seregek váratlan és előre nem jelentett átvonulása okozott temérdek kellemetlenséget és zűrzavart. Meskó tábornok vezetése alatt Tatára érkező felkelő sereg élelmezését a kincstári tiszttel megtagadta, úgy hogy a sereg tovább vonulni volt kénytelen. Az összehordott eleség pedig az esőben elázott és kárt szenvedett.²⁾

Nem okozott elegendő bajt és kárt a lakosságnak a háboru, mely javaiban úgy megkárosította, hozzá még oly terhes szolgáltatás járult, mint a vár erősítése. A nádor július 10-től kezdve 800 munkás kiállítását kívánja az erősítési munkához, szeptember 1—15 közt pedig 1000 munkást követel.³⁾ A várerődítés mellett működő Boross consiliariust június végén e hivatalától felmenti és helyébe Ghyczy Ferenc másodalispánt nevezte ki királyi biztosnak, ami a vármegyén alispán-válságot idézett elő.⁴⁾ Balogh János első alispán ugyanis a kinevezés folytán letette hivatalát azzal az indokolással, hogy az ő helyettese neki, mint királyi biztos, kötelező utasításokat küld, ezt pedig a vármegye autonómiája szempontjából tűrni nem hajlandó. Hivatalának megtartására csak úgy lehetett rábírni, hogy a második alispánt a főjegyzővel helyettesítették. Ez azonban csak július végéig tartott, mikor Ghyczyt felmentették megbízatásától.

A várerődítés szakadatlanul folyt az aratási idő alatt is. Augusztus 1 napjától kezdve 80 kocsi kiállítását sürgeti a helytartó-

¹⁾ U. o. 284. l.

²⁾ U. o. 286. l.

³⁾ U. o. 277. l.

⁴⁾ U. o. 279. l.

tanács és a királyi biztos, Ghyczy Ferenc. De itt már elszakad a vármegye türelme és panaszolva sorolja fel sérelmeit.¹⁾ A nép amely gabonáját takarítja be, kiméletet érdemel, mert az uralkodó rühkórban és a kincstári forspontozásban számtalan lova elveszett, a dunántúli félen az ellenség hajtotta el lovait, e mellett a felállított új postát, a jövő-menő katonaságot kell lovaival fuvarozni, tehát ezt a terhet más vármegyékre, jelesen Esztergom, Hont és Bars megyére kéri áthárítani, amelyek fele annyi sanyaruságot sem szenvedtek, mint e vármegye. A 80 négylovas szekér kiállítását azonban nem engedte el a helytartótanács, sőt augusztus 7-én szigorúan meghagyja azok kiállítását. A nagy munkaidőben augusztus 16-án csak 474 munkás jelent meg a várépítésnél, ebből 56-ot visszaküldtek, a kir. biztos tehát még 582 munkást követel. Szeptember 1-én 1000 munkásból csak 536 személy jelent meg, 464 fő kiállítását követeli a helytartótanács.²⁾ Szept. 12-én értesíti a vármegyét, hogy őfelségét nagyon kedvetlenül érinti a munkások elmaradása, ezért ha ki nem állítatnak, az illető vármegyék alispánjait felelőségre vonja, az ellenkező munkásokat pedig nagy büntetés alá veti.

A vármegye feliratára azt válaszolja a helytartótanács, hogy nemcsak le nem szállítja a munkások számát, hanem ha azt tökéletesen ki nem állítaná a vármegye, a mulasztó tisztviselőt hivatásától és fizetésétől felfüggeszti.³⁾

(A sok atrocitás után, mely a vármegye népét sújtotta, végre októberben arról értesíti a helytartótanács a vármegyét, hogy a vár mellett dolgozó munkások és a fuvarosok bérét a király felebb emelte és ez a rendelkezése a multa is visszahat.)

Kmoskó főstrázsamester kéri a vármegyét, hogy a felkelők zsoldja fizetésére 3000 ft előleget adjon a vármegye, mert a legnagyobb figyelmet kíván a rendes zsold fizetés. A méltányos kérést a vármegye szívesen teljesítette, míg pénze volt.⁴⁾ Eközben azonban a felkelési kassza kiürült és 10000 forintot az ujonnan szervezendő lovas-osztály pénzéből vesznek kölcsön. Hogy a pénztár fizetőképese legyen, meghagyják a szolgabiráknak az 1807. évi országos sege-

¹⁾ U. o. 293. l.

²⁾ U. o. 338. l.

³⁾ U. o. 418. l.

⁴⁾ U. o. 290. l.

delem be nem fizetett része behajtását és a katonát állítóktól a zsold beszédését.

Az augusztus 7-én tartott rendkívüli gyűlés megválasztotta a szabad lovas sereg tisztikarát.¹⁾ A tiszti állásra a vármegye olyan fiai pályáztak, akik a rendes hadseregben ténylegesen szolgáltak. Mikor a tisztek névsorát a nádornak felterjesztették, kérték egyuttal, hogy az altiszteknek legalább egy része a reguláris katonaságtól vétethessék át. Ugyancsak felírtak a nádorhoz, hogy mivel a gyalogos katonaságból a megyére kivetett 500 ujonc kiállításáért jót nem állanak, ezt nagyobb számú lovassággal kívánja pótolni a vármegye a haza véelmét tekintván „mivel a hadakozásnak mostani systemája szerint lovassággal többet lehet végezni.“ De kéri a folyamatban való verbunk megszüntetését, mert ez az ujonc-állítás előmenetelében nagy akadályt tészén. Az ujoncozás oly sikerrel haladt előre, hogy augusztus 7-én már 137 lovas katonája volt a vármegyének, ami a felbuzdulásnak kétségtelen jelét mutatta. Kéri a nádort, vegye át ezeket az ujoncokat, mert unalomból is ivásra adván magukat, kihágásokat követnek el és megszöknek.²⁾

A háborus világra vet élénk fényt a helytartó tanácsnak az a rendelete, melyben július 26-án meghagyja, hogy a vármegye a zab cséplését sűrgesse. A Baján és Dunavecsén veszteglő gabonás hajóknak pedig sűrgősen Komáromba és Pozsonyba visszavontatását rendelte el. Augusztus közepén nagy sietséggel 20000 üres zsákot szállítanak Lipótvárról, Komáromon át Budára. A molnárokat pedig a kincstári gabona őrlésére szoritják.

A malmokhoz biztosokat küldenek ki, hogy a kincstári gabona őrlését ellenőrizzék, a tatai malmokra minden téli hónapban 6000 mérő őrlését vetik ki.

A Kassán, Aradon, Temesvárott és Zomborban levő hadi foglyokat Pozsonymegyébe, Püspökibe szállítják, kicserélés céljából augusztus 15—17 közt, mikor az ellenségeskedés szünetelt.

Csicsó helység panaszkodik szeptember 15-én, hogy már 16 nap óta 864 francia fogoly van náluk bekvártélyozva, akik a nekik rendelt katonakenyeret nem eszik és a lakosoktól követelnek kenyeret és ha nem kapnak, feleségeiket azonnal megverik. Ezenkívül igen sok köztük a beteg és a nyavalyát behurcolták a községbe,

¹⁾ U. o. 295. l.

²⁾ U. o. 300. l.

alig van ház, hol beteg ne lenne.¹⁾ Szept. 16-án jön válasz a panasza, hogy a foglyok közül sokat kicseréltek, a betegeket pedig elkülönítették.

A Morvaországban időző király itt sem érezvén magát teljes biztonságban Magyarországra készült, erre vallott a helytartótanács rendelete, melylyel ezen út megtekintésére biztosokat küld ki és meghagyja a vármegyének, hogy a hidakat jó karba helyezze és a szükséges rendelkezéseket tegye meg. Olmütz és Komárom közt szakadatlan volt a postaszolgálat. Érsekújvár és Komárom közt Bagota volt az állomás, hol 12 pihent ló állott az udvari kurirok rendelkezésére.²⁾ Komáromban és Igmádon pedig minden nap 10 négylovas kocsit rendeltek szolgálatukra.

A vagrami csata után július második felében sőt augusztusban is fegyverszünet volt az ellenséges seregek között. A somogyi lovaszred, melyhez Komáromvármegye is tartozott, Győrszentmártonban állomásozott és Pászthory ezredes a felkelők begyakorlásával foglalatzkodott. Aratási idő lévén, mindegyik hazagondolt a faluba, hol nagy hiánya volt a dolgos kéznek. Nem szokván meg a katonai fegyelmet és a tétlen életet, közel is lévén lakóhelyükhöz, bizony szép számmal látogattak haza felkelő lovasaink; augusztus 5-én Mecséry báró kerületi generális nem kevesebb mint 39 vitéz nevét közli a vármegyével, akik bucsut se mondtak a regimentnek és arra kéri a vármegyét, hogy e „hiteszegett tekerzők“-et fogattassa el.³⁾ A vármegye a „hiteszegett legények“-nek Szentmártonba való visszaküldése iránt intézkedett is.

Súlyosabb bünt követett el két gyalogos insurgens, Molnár András és Gulyás Mihály közlegények, akik fegyvereiket és ruhájokat is eldobták, mikor menekültek; ezek az Aranyoson július 15-én megtartott hadi törvényszék által az ő reájuk rótt testi büntetésen felül, hét napi vason szenvedő áristomra, minden másnap kenyér és vizen való bőjtre, délelőtt és délután két-két óra kurtavasra ítélték őket és a parancs hallgatására fegyver közt vason a front elé kísérték, hogy a többi vitézek az ily ocsmány cselekedettől ezen büntetésnek szemlélése által elidegenedjenek, ezen felül 74 ft. 07 kr. kár megtérítésében is elmarasztaltattak.⁴⁾

¹⁾ Közgy. iratok. 332. Lad. 57, VII, 38.

²⁾ XLIII. H. 1809. 317. I.

³⁾ Közgy. iratok. 332. Lad. 58 II. 29. 58. III. 1.

Érdekes két francia menekült katona sorsa akiket passzusokkal Pestre utasítottak s akik hazájukba akartak visszatérni. Ezek Ácson a várparancsnok előadása szerint egy ausztriai vadász katonát akartak szökésre bírni, ezért elfogták őket. A tiszti ügyész jelenti a vármegyének, hogy a napi 6 kr. nem elég egynek-egynek eltartására. Az esetet bejelentik a helytartótanácsnak és a gyanus személyeket, kiknek „elszökésében is a francia ármádiából valamely rossz célban szinlett dolog“ lehetett az akkori hangulat felfogása szerint, fogva tartották.¹⁾

A szökevény katonák ellen bocsátotta ki a helytartótanács rendeletét, hogy aki katonától ruhát vesz, pénzevesztes leszen és megbüntetik; aki az ily katonát bevádolja, a ruha árát megkapja jutalmul.

A felkelő csapatok ez alatt sűrűen váltakoztak. A 728 főből álló a barsi lovasezred Kisberről Komáromon át augusztus 6—8 napjain, a pozsonyi 1030 főből álló lovasság viszont augusztus 7—10. napjain vonult Megyerről Komáromon át Kisbér felé. A nógádi és barsi lovas ezred a fegyverfogás idejében Kisbéren és Igmádon állomásozott. Kisbér, Igmánd és Bőny községekbe négy felkelő lovas ezredet raktak. Mármaros vármegye 576 főből álló gyalogsága Szatmár gyalogos seregével augusztus 9-én érkezett Komáromba. A felkelési főhadiszállás Pápáról Kisbérre helyeztetik át, Veszprém és Fejérmegye felkelő seregei pedig Ászarra.²⁾

Az agyonterhelt nép azonban az elviselhetlen közterhekre alaposan ráunt. Augusztus 8-án jelenti Milkovich főszolgabíró, hogy Császár község birái a katonafogdosást megtagadták; hogy Kethely község a Komáromba rendelt „nappaló“ lovakat kiállítani nem akarja. Ács községben is vonakodnak katonának állni.³⁾

Augusztus folyamán a „szabad lovas sereg“ szervezése foglalkoztatta a vármegyét. Az érseki uradalom 1000 ft., a szentpéteri uraság (Zichy Károly gróf hadügyminiszter) 300 ft. adományt tesz a sereg organizálására, a tatai uradalom 120 gyalog katonának ajánl meg kézi pénzt. A megyei zsidóságra 20 rekrutát vetett ki a vármegye, folyamodnak, mentsék fel őket de a vármegye azzal az indokolással, hogy a lovas divisionak amugy se állítottak ujoncot,

¹⁾ XLIII. kötet. 1809. 341—342. II.

²⁾ U. o. 360. I.

³⁾ U. o. 322—323. II.

nem teljesíti kérelmüket.¹⁾ Fokozta a Karok és Rendek buzgalmát a királynak augusztus 1-én kelt elismerése, melyet aug. 21-én olvastak fel a gyűlésen,²⁾ hol az első alispán jelenti, hogy a szabad sereg immár majd egészen ki van állítva. A vármegye sürgeti a tisztek és altisztek kinevezését, ruházatra és felszerelésre 4500 forintot utalványoz és nem lévén bizonyos, mily eredménnyel járt a tiszai lóvásárlás a megyei alkalmas lovakat lefoglalja, a katonasor elől „elillantott“ legényeket pedig körözteti s a szolgabiráknak lelkükre köti, ha az ujoncozás költséggel járna is, azt állja a vármegye.³⁾ Tajnay táblabíró legjobb igyekezet mellett sem tudott 134 lónál többet szerezni; a 7 tiszti lovon kívül maradó 127 lovat, hogy az összefogdosott lovasoknak jobb kedvet csináljanak, kiosztatja a vármegye. Két járás legénysége Kürthön, a másik kettőé Császáron gyakorol a rendes katonaságtól jött altisztek vezetése alatt.⁴⁾ A hiányzó lovakat a vármegyében szerzi be egy küldöttség, mely a négy járásban szemlét tartott. E mellett a felszerelésen serényen dolgoztak a helyi mesteremberek. Az ujoncozó tiszte szept. 7-én panaszosan jelenti, hogy az eddigi ujoncok közt sok a mesterlegény és a más törvényhatóságba tartozó. A Karok és Rendek erre igazán komoly intelmet bocsátanak ki a főbírákhoz, hogy a háborúnak kétséges körülményeit vegyék szívükre, mert ennek szerencsétlen kimenetele esetére egész hazánk és ősi szabadságunk is veszedelemben forognak és tegyenek félre minden más teendő, és szeptember 15-ig kiállítsák a hátralevő ujoncokat.⁵⁾ A király szept. 7-én ismét sürgeti a vármegyéket különösen lovasság kiállítására. A Rendek a lovas sereg ezredesévé Sterneck báró helyett, kinek választásába sem a király, sem a nádor bele nem egyezett, Göntzöl Ferenc dragonyos százados-kapitányt választják meg.⁶⁾ Körmendy Sámuel kapitány is elfoglalja helyét Szomódon, hol az ujoncsereget szervezi. A főbírákat ismét utasítja a közgyűlés, hogy most már 8 nap alatt tegyenek jelentést az ujonc sereg kiállításáról. Szeptember 27-én ismét sürgetés jött a kancelláriától a szabad lovas sereg kiállítására, mely nehezen halad előre, főleg a lóhiány miatt.

¹⁾ Közgy. iratok. 332. Lad. 58 III. 10.

²⁾ XLIII. kötet. 1809. 331. 1.

³⁾ U. o. 337. 1.

⁴⁾ U. o. 349—352. II.

⁵⁾ U. o. 379. 1.

⁶⁾ U. o. 386. 1.

A lovas sereget egyébiránt, mihelyt készen lesz, a Tisza balpart-jára rendeli a nádor a württembergi herceg parancsnoksága alá.¹⁾ A nádor szept. 14-én sietteti a lovak bevásárlását, mert addig a sereget át nem veheti. Szeptember végén még csak 216 lova volt a seregnek, mert 450 frton sem lehetett venni lovat már akkor. A főispán levelében értesíti a vármegyét, hogy ő is lóvásárlással foglalkozik.

Közeledett a tél s a szabad sereg felső ruházatául rendelt „kék ümög“ bizony kevés meleget tartott. Dolmányokra volt szükség a seregnek, melyért a nádort megkeresik. Természetesen ő felsége erre engedély adott a nádor útján.

Azonban ekkor okt. 20-án, a szabad seregnek csak 18568 forint pénze volt, tehát e nagyobb költségre 50000 forintot kér a vármegye és felvételére a budai kancelláriához Gerdenich levéltárnokot kiküldi.²⁾

Október 20-án mutatkozik be a szabad sereg ezredese, Gönczöl Ferenc a vármegyei státusoknak, akinek meghagyták, hogy a sereget gyakorolja és pedig az egész osztályt Szomódon, ha ott nem lenne hely, úgy Bokodon.

A szabad lovas seregben már eddig 255 ló állott készen. 25 újabb lószerszámra 700 ftot utalványoz a vármegye; október végével jött a királyi parancsolat, hogy a vármegye a lovas seregre tett készületeit félbeszakassza és nyolc nap alatt jelentse be, hány lovat szerzett be?³⁾ 257 ló volt ekkor a megye rendelkezése alatt. A szabad lovas sereg feletti szemlére a württembergi herceg Postrehovszky generálist küldi ki.

A nagy katonajárással természetesen sok zaklatása járt a népnek. Így az alispán augusztus 21-én azt jelenti, hogy a beszállásolt katonaság mindenütt tüzifát követel és kihágásokra is vete-medik. Meghagyják, hogy a kiszolgáltatót tüzifáról nyugtát kérjenek, mert azt a kincstárnak kell fizetnie. Aranyos nemessége a katonabeszállásról panaszkodik és 25 öl fa árának, 425 ftnak utalványozását kéri.⁴⁾ Gúta lakosai könyörögnek, hogy a katonaság már minden fájukat elégette, és erre provisiót kérnek.⁵⁾ A főhadbiztos

¹⁾ U. o. 412. l.

²⁾ U. o. 440. l.

³⁾ U. o. 459. l.

⁴⁾ U. o. 381. l.

⁵⁾ U. o. 382. l.

orvosolta a panaszokat és okt. 11-én bizottság küldetett ki a károk becsléseire.

Nagyigmánd helység lakosai meghatóan könyörögnek, hogy mentsék fel őket a jövő menő katonaság tartása és főleg forspontozása alól. Egyedül öneikik kell mindenféle kurirt, tisztet, szállítást Igmánd és Bakony-Szombathely közt végezni. „Már annyira nyomorgattatva vagyunk, hogy sem magunk munkáját, sem ő felsége szolgálatját marháink erőtlensége miatt majd meg nem tehetjük.“¹⁾ Egynéhány kocsit kérnek naponta más más községekből kirendelve. Mocsa község főhajtó szegény birái jobbágyi alázattal könyörögnek, hogy vigyék el Nógrád vármegye felkelő seregének oda szállásolt egy eskadronját, vagy az ott állomásozó Davidovics regiment két bataillonját, mely miatt a szegény helység lakosai mindenféle panaszkodnak. A forspontozás terhét is mérsékelni kérik.

A nyomorúságot jellemzi, hogy az utak mellett számtalan döglött ló feküdt, melyek eltakarítására szoros rendelést tesz a vármegye és erre a katonaságot is megkeresi. A Duna mentén temetetlen holttestek, különösen katonáké, voltak láthatók.

Gúta mezővárosa szintén feljajdul a katonai terhek miatt. Beszállásoltak oda egy osztály könnyű lovas a stobbal együtt, egy csapat Galitzin katonát, a város alatt táborozó szekeresek 24 osztályának tisztjeit, szept. 9-én érkezik oda a pontonierok 5 osztálya 900 lóval, 5 tiszttel és 500 katonával, egy osztály gyalogos pontonier és egy század csajkás. Ezt a rettenetes terhet elfordítani kérik a sokat nyomorgatott várostól. A város még az iránt is panaszkodik, hogy 1807 év óta fuvarbért a kincstártól nem kapott. A panaszra szept. 21-én válaszolnak azzal, hogy Gúta helyzetén könnyítettek. Ezt azonban nyomban a gyűlésen lecaffolja Csejtey főszolgabíró, aki élőszóval jelenti, hogy Gúta mezővárosban és külső vidékén 13000 katona van elszállásolva, akiknek szörnyű excessusaikról szóló panaszlevelet elküldik a tábori főigazgatónak.²⁾ Ez az állapot csak október végén ér véget a katonaság elvonulásával.

A panaszok sorozatát Perbete község folytatja, amely panaszt tesz, hogy szüntelen átvonuló katonasággal terheltek, most pedig a Lichtenstein ezred 290 emberét szállásolják be állandóan a községbe. A vármegye a panaszon nem segíthet. Ekecs község panasza komolyabb természetű. Ott a katonaság 700 kenyeret zsarolt és

¹⁾ Közgy. iratok. 332. Lad. 58. V. 32.

²⁾ XLIII. kötet. 1809. 426. l.

arról írást nem adott, ezenfelül 32 kocsin vitette a bagázsiát egész Ácsig és ezt se nyugtatta. A vármegye azt határozta, hogy ezt már elhallgatni nem lehet.¹⁾

Ács község pláne az ujszönyi sáncok alatt fekvő nemes katonaságnak rablásairól, kártételeiről és „gyilkosságairól“ nyújtja be keserves panaszát, amelyet azonban nem szabad szószerint értelmezni.²⁾

A fegyvernek oly szükében voltak, a vármegye hajdúinak puskáit kéri kölcsön³⁾ a rossz fegyverek megjavítását sürgetik. A vármegye fel is szólít minden nemes urat fegyver adásra, a megyebéli lakatosokat és kovácsokat fegyvercsinálásra serkentik, a cigányokat pedig erőszakkal hajtják e dologra; a felszólításnak azonban kevés eredménye lett. A szabad lovassereg is csak egy pisztolyt kapott egy főre.

Ferenc király augusztus 29-én érkezett Komáromba, honnan főhadiszállását szeptember folyamán Tatára tette át. Ez a nevezetes esemény természetesen nagy és élénk forgalmat okozott a vármegyében, mely így az események középpontjává lön.

A király huzamosabb időt töltött itt és ez alkalommal tárgyalások folytak a vár erősítéséről és a város szabályozásáról is; a nádor ez ügyben szept. 27-én leir a vármegyéhez és közli a király eltárhaozását ebben az ügyben.

A király itteni tartózkodása alatt minden járásból 8 négylovas és 4 két lovas kocsit, összesen tehát 48 kocsit rendelnek be szolgálattételre,⁴⁾ az adózók azonban sürüen tagadják meg az engedelmességet. A sürüen érkező panaszokra és a katonák okozta nagy és súlyos közterhekre való tekintettel a vármegye is elveszti eddig való békességes türésének fonalát. A gyűlésen, szeptember 2-án, minden panasz szóba kerül; a katonáktól nem mentesek többé a földes urak házai, nem a kuriális fundusok, a praedialis és nemes helyek sem. Növeli a terheket, hogy a jövő-menő katonák hيرادás nélkül érkeznek és magukat önkényesen kvártélyozzák be és mivel így tartásukról előre nem gondoskodhattak, a szegény adózóktól erővel is elveszik az eleséget. A szüntelen forspontozás is újabban ő felsége főhadiszállása miatt napról napra nő; ezen felül a vár melletti

1) U. o. 437. l.

2) U. o. 438. l.

3) U. o. 358. l.

4) U. o. 379. l.

munkától sem kimélik meg a vármegyét. Az adózók kétharmad-része örökösen uton van és gabonáját alig hordhatta be, nem hogy elnyomtathatta volna. Sokan lakóhelyüket készülnek elhagyni, mert így a vármegye végső elromlása elkerülhetetlen. *Ezért megkéri ő felségét, hogy mentől előbb békességet kötni méltóztasson.*¹⁾ Ez iránt felírnak ő felségéhez és ehhez mellékelik a járási főszolgabírák jelentéseit, amely, amely az adózók minden terheit magában foglalja; a feliratot szeptember 7-én el is küldik.²⁾ I Ferenc szept. 6-án Komáromból hadiparancsot ad ki, melyet a helytartótanács azzal a hozzátoldással küld meg, hogy ő felsége mindent elkövet, hogy az ellenséget türhető békességkötésre bírja, vagy ha erre nem lenne hajlandó, rajta győzedelmet vehessen. Az ország népeitől elvárja, hogy eddig bizonyított és világszerte csudált hűségben, bizodalomban és a kivántató segedelmek adásában tovább is állhatatosak maradjanak.³⁾ A vármegye szeptemberi feliratára okt. 10-én válaszol és írja a király, hogy a terheket a háború mostoha körülményeinek tulajdonítsa a vármegye, de ezek a terhek egyenlően lesznek elosztva a jurisdíciók közt.⁴⁾

A király itt tartózkodásával látszik összefüggésben lenni a baji sáncok építése,⁵⁾ melyeket szeptember 7-én rendeltek el mikor Ferenc már Tatán időzött és csendesén vadászgatott. A baji erődítéshez 500 embert követelt, a kerületi vezérhadbiztos. Újszönyben szintén sáncokat emelnek és ezt a munkát szept. 7-én kezdik meg 1000 emberrel.⁶⁾ Nem volt elég közterhe e szegény vármegyének eddig: az udvardi járás népét az esztergomi sáncok készítésére rendelik szept. 1-ére; sőt még 15 napra is ott tartani akarják.⁷⁾ Ebbe azonban nem nyugszik bele a vármegye.

A király-járas hátrányai azonban pontosan bekövetkeztek. Végh István vezérhadbiztos egyenesen ő felsége parancsára hivatkozva rendeli el, hogy a kurírok számára Bagotán, Komáromban, Kisbéren lovak mindenkor álljanak készenlétben. Ezekre az állomásokra biztosokat állítson ki a vármegye, akik ne csak arra ügyeljenek,

1) U. o. 365. l.

2) U. o. 367. l.

3) Közgy. iratok. 333. Lad. 58. IX. 14.

4) U. o. 58. X. 1.

5) XLIII. kötet. 370. l.

6) U. o. 400. l.

7) U. o. 428. l.

hogy a kurírok lovaít más ne foglalja el, hanem a kurírok passzusait is megvizsgálják. A státusok kedvetlenül értették e panaszos rendeletet és újból meghagyták, hogy Komáromban 48 kocsi, Bagota, Nagyigmánd és Kisbéren pedig 6—6 négylovas kocsi álljon a kurir szolgálatra készen; ezekre a helyekre kommiszáriusokat is küldenek.¹⁾ Ez szükséges is volt a sok visszaélés miatt. Maga Végh főkomiszárius inti a vármegyét, hogy a forspontot csak igazolásra adjanak katonatiszteknek.

A király szeptember 18-án átköltözött Tatára s a tábori posta középpontja is Tata lón, melylyel Szenden át közlekedett a felkelő-sereg főhadiszállása.

Az ellenségeskedés szünetelvén, a felkelő sereg ez alatt csendesen gyakorlatozással töltötte idejét. Az unalmas foglalkozás elől némelyek hazatértek, a nádor előállításukat sürgeti. A tétlenség okolja meg a most méltán különösnek tetsző kívánságot, melyet a sereg nevében Nedeczky Zsigmond százados terjesztett elő a vármegyének, melyet arra kért, hogy mivel a katonáknak részben fehér, részben vörös patrontásaik vannak, az egyenlőség okáért csináltasson a vármegye a fehér helyett is mind vöröset. A státusok azonban a concurrentiális cassára hivatkozva megtagadták a kérést.

Csallóközből jelentették a közgyűlésnek, hogy a franciák átlépték demarcationális lineát és Csilizközt felmérték.²⁾ A rendek azonban különös intézkedést nem tettek, csak az esetre, ha a vármegye határát átlépnék, kívánt a vármegye fegyveresen ellenállni a föld népével együtt. Szeptember 11-én Csicsó község jelenti, hogy a Szigetköz „tömvést van ellenséggel annyira, hogy már több nem is lehet.“ Nekünk pedig csak a szőgyei révnél van őrségünk. Jelentését felküldték a nádorhoz.³⁾

A fegyverkezés azonban még mindegyre tartott. A helytartótanács felelősség terhe mellett rendeli el az ujoncok sürgős kiállítását. 1809 évben első ízben 250 legényt kellett volna kiállítani, az ujabban megajánlott 40000-ből pedig ismét 500 esett a vármegyére, amely ezenfelül 320 lovas kiállítását vállalta. Az első 250-ből is 146 legénnyel tartozott míg a vármegye. Ebben a számban nincsen azonban benne a verbunk által összefogdosott katonák száma, ami szüntelen folyt. A vármegye újra kéri, inti főbiráit,

¹⁾ U. o. 372. l.

²⁾ U. o. 383. l.

³⁾ U. o. 404. l.

akik persze ily körülmények közt tehetetlenül álltak, mert lovas katonának csak elment az ifjuság, de a sorkatonaságnál éppen nem volt kedve egész kapitulációt szolgálni. Sürgetés sürgetést követett az ujoncok ügyében; szept. 19-én még az 1808 évi jutalékból 39 főt az 1809-i első feléből 146 főt követel a helytartótanács. Az elmaradt 39 fő még november végén is hátralékban van. A király végre nov. 24-én a 40000 ujonc kiállítását félbe szakasztotta.¹⁾

A seregek érkezése sem szünetelt. Szeptember 12—14-én az 1. és 2. székely ezred és az erdélyi vadászok serege állomásozik Almáson és Neszmélyen. A felkelő sereg kispéri főhadiszállásáról írja Márkus Ignác főhadbiztos szept. 13-án, hogy a hevesi felkelő sereg, Kocs, Szend, Környe, Kecskéd és Dad községekbe, a zalai Tárkány és a közeli veszprémmegyei községekbe szállásoltatott, Nagyigmánd és Mocsá a Hiller-, Ács és Bana a Sztáray ezrednek adott szállást, Ácsra került ezenkívül a Lichtenstein lovasezred is.

Lévay István, kit a vármegye megbízott az előfogatok feletti felügyelettel, szeptember 16-án jelenti a vármegyének, hogy az esős időben a „napló lovak“ nem éjszakázhatnak a szabad ég alatt és azoknak hajlékot kellene csináltatni. Ezt a vármegye méltányosnak találja és deszkából összerótt hajlék készítésére engedélyt adott.

Az 1809-i háborús esztendőhöz fűződik a komáromi franciskánus barátok klostromának és templomának elvétele is, amelyet katonai ispotálynak használtak fel. A vármegye hasztalan szólalt fel a népszerű és magyar szerzetes rend mellett; felhozta azt is, hogy levéltára is a klostromban van elhelyezve, onnét költöznie kellett; így a levéltár, mely 1808-ban a bencés rendházban volt, 1809-ben a franciskánus klostromból a református Collegiumba költözött.²⁾

A seregek élelmezésére rengeteg panasz merült fel. Ide vezethető vissza az elkövetett kihágások legnagyobb része is. Maga az első alispán panaszolja a Rendeknek szeptember 24-én,³⁾ hogy ógyallai majorjában az elszállásolt ordonánc katonák lopták a szénáját s mikor őket e miatt megdorgálta, azzal mentik magukat, hogy öt lóra naponta csak két öt fontos szénaporciót kapnak, e mellett lovaik éhen döglének s így kénytelenek lopásra vete-medni. A rendek is megerősítették ez előadást. Mivel ezzel nem-

¹⁾ U. o. 502. 1.

²⁾ U. o. 407. 1.

³⁾ U. o. 408. 1.

csak a nép szenved sanyargatást, de ő felsége szolgálata is fogyatkozást, sőt a királyi tár is károsul, mindezt a tábori komiszáriátus főigazgatója tudomására hozzák.

A főhaditanács a magyar fanyereg szerzés nehézségét panasolja a helytartótanácshoz intézett átiratában, amely a vármegyének leiratot küld és tudósítást kíván, hogy mennyi idő alatt és hány nyerget tudna készíttetni a vármegye? Császáron 3 és Etén 2 fanyeregjártó volt a vármegyében, akik egy hét alatt 20, illetve 14 nyerget voltak képesek készíteni, de ezt is csak addig, míg száraz fa készletükben tart.¹⁾ Ezt megírják a helytartótanácsnak azzal, hogy a nyeregjártóknak első sorban is a megyei szabad lovas sereg hiányait kell kipótolniuk, csak úgy dolgozhatnak a hadirendnek.

A beteg katonák szaporodásához képest az ispotályok számát is szaporítani kellett. A vármegye jelenti, hogy az erre alkalmas épületeket mind elfoglalták, meghagyják az itteni két belső orvosnak (chirurgus), hogy egyikük szüntelen az itteni katonai kórházakban tegyen szolgálatot; a járási seborvosok között olyan rendet tettek, hogy azok fele mindenkor a legközelebbi katonai ispotályok mellett legyen.

A Budán és Pesten járványszerűen fellépett „inak hidegtelese“ betegségre (tifusz) való tekintettel a ragadós nyavalyákról jelentést kíván a helytartótanács. A beteg katonák szállítása iránt pedig oly intézkedést tesz, hogy az átkelési helyeken a betegek részére üres házakat rendezzenek be a betegek szállásául.²⁾

Nagy gondot okozott mindez a katonai hadvezetőségnek, melyet a hadsereg téli ellátásának a gondja is aggasztott. Erre vallanak azok a sűrű rendeletek, amelyek a molnárok őrlésének szabályozására érkeztek a vármegyéhez.³⁾ A hadi kormányzék előadása szerint a hadsereg téli ellátását másképpen biztosítani nem lehet, hacsak a megyebéli molnárok minden héten négy olyan mértéket nem örölnek, amelyet közönségesen „Muth“-nak neveznek. A helytartótanács szept. 12-én meghagyja, hogy mindazok a felek, kik gabonában való ajánlásokat tettek, ezt adják lisztben; az őrlés árát a kincstár megfizeti, ugyanekkor szállítókat keres, akik a gabonaőrlést és a liszt szállítást vállalják.

¹⁾ U. o. 416. l.

²⁾ U. o. 421. l.

³⁾ U. o. 368. és 417. ll.

Okt. 3-án a hadi kormányzék rendeletét veszi a vármegye, hogy pékeket szerezzen, mert az élésházak mellett dolgozó pékek igen betegesznek. A seregek tartására való kenyeret a megyebéli pékek szállítsák, vagy a katonák szállást adó gazdái, akik ha saját lisztjükből látják el a katonákat, minden mázsa után 1 ft, illetve 1 ft 45 kr. jutalmat kapnak. Ilyen szükében volt a lisztnek a hadvezetőség, amely a nyár folyamán nagy seregeket vont össze.¹⁾

A beszállásolások között derüs epizód is akad. Október 3-án jelentik, hogy a Tata vidékére „véletlenül“ érkezett Blankenstein magyar lovasezredet Oroszlány, Zsemle és Gesztes községekbe szállásolták be, más részét Fejérmegyébe.²⁾

Ilyen óriási hadjárat alkalmával természetesen sok hadifogoly is fogságba kerül, ezeken kívül sok szökevény megy át az elleneséges seregbe. A francia szökevények is igen elszaporodtak. A grande armée felett csillogó gloire gondolata többeket hidegen hagyott, akik megunták a hadi élet nyomoruságát és átszöktek. Őfelsége ezekre nézve úgy rendelkezett, hogy akik minden gyanu nélkül találtak, az előzetes vizsgálat után azokat a katonai gazdálkodó commissiókhoz, vagy ha mesterséget űznek, a tiszamenti mezővárosokba küldjék, aki ebben nem jártas, azt a falukba mezei munkára utasítsák. A gyanus személyek őrizet alatt tartandók, de nem tömlöcökben, és élelmükre napi 6 krajcárt rendelt őfelsége, amitől a szegény franciáknak bizony felkophatott az álluk.³⁾

Rengeteg kiadása volt a vármegyének ebben az esztendőben az utak fentartására. A szüntelen jövő menő katonaság, az óriási szekerezés ártalmára volt az utaknak és a hidaknak. Szept. 21-én a komárom—érsekújvári útnak tüstént való megcsináltatását rendelik el és ennek vezetésére Vetzelsberg báró alezredest rendelik ki; természetesen a munkásokat a vármegyének kellett kiállítani. Ugyane e hó 14-én a nagyigmánd—bicskei út azonnal való kiigazítására kap a vármegye utasítást, melyet végre is hajt. A hadbiztonsági főigazgató okt. 12-én panaszolva írja, hogy az érsekújvári utra kirendelt 259 kocsi és 436 munkás helyett csak 81 kocsi és 175 munkás, október 26-án pedig csak 40 munkás és 25 kocsi jelent meg. A vármegye erre a maga erejéből nem is képes. Ez alkalommal jelentik, hogy a bajcsi Nyitrahid is elromlott, főleg a

¹⁾ U. o. 430. l.

²⁾ U. o. 429. l.

³⁾ U. o. 422. l.

katonai fuvarok következtében; a vármegye felir a helytartótanács-hoz ez ügyben. Annyit elért a vármegye ezzel, hogy az utakon dolgozó munkásai azt a felemelt bért kapták, mint a várerődítésnél dolgozó népei. A sáncok építését október végén beszüntették és az érsekujvári ut építését folytatták nagyobb erővel.¹⁾

Mindezideig, ami a katonaság és polgárság közti viszonyt illeti, azt láttuk, hogy a katonaság kerekedett felül. Háborús világban ez így van rendszerint. Azért mint különös esetet jegyezzük fel azt a panaszt, amelyet Schauroth generális emelt nemes Molnár István komáromi lakos ellen, ki a nála lakó Renner kapitány szolgálját a vizum repertum szerint kegyetlenül elverte, a generális úr arra kéri a vármegyét, hogy Molnár István uram a tiszti szolgát megkövesse, becstelenítő szavait „visszahuzza“ és 50 ft fájdalomdíjat fizessen. Csejtey főbíró nyerte azt a kényes megbízást, hogy a panaszos ügyet jó szerivel elintézni iparkodjék.²⁾

Sok kellemetlenség fordult elő a fuvarozásokkal. A szekerek megjelentek, de sokszor a rakodás helyét nem tudták; az pedig képtelenség volt, amit az élmező hivatal kívánt, hogy a 10—20 községből rendelt szekerek egyszerre jelenjenek meg a rakodásnál német konduktorokkal, kik a csapatokhoz voltak beosztva.

A helytartótanács október 3-án azt követeli, hogy a szállítványokat 12—14 mérföldre fuvarozzák, a vármegye „azzal a nyilt-szivűséggel, melylyel egy vármegyének a felsőbb dicasteriumhoz viseltetni kelltek“ visszair, hogy ez egyszerűen lehetetlen kívánság, mert az agyoncsigázott állatok ezt nem győzik és ily hosszú utra terhes szekérre takarmányt nem rakhatnak.

Kmoskó a komáromi felkelő sereg főstrázsamestere a sereg részére fehér ruhát kért az óbudai katonai raktárból. Jellemző az a válasz, amelylyel elutasították a kérését. A gazdálkodó hivatal azt válaszolta, hogy mivel a vármegye „ugyis keveset szenvedett az ellenség dühösségétől“, adja ki a vármegye a ruhajárandóságot. A vármegye azonban nem hagyta igazát, felirt a nádorhoz, hogy a felkelő sereg június 14. óta szüntelen táborozik, az ellenséggel megütközött és a ruháit hadiszolgálatban szaggatta el; az pedig tagadhatlan, mily sokat szenvedett a megyei nemesség mind az

¹⁾ U. o. 469—470. ll.

²⁾ U. o. 431. l.

ellenségtől, mind az itt táborozó császári seregektől. A nádor igazat ad a vármegyének és megbizta a beszerzéssel a vármegyét.¹⁾

A felkelő gyalogsereg könyörög a vármegyénél, hogy mivel soknak közülök fekete hajtókája van dolmányukon, a helyett vörös hajtókát csináltasson a vármegye; a szerény kérést, amely különben jellemző a katonasorba való beletörődésre nézve, teljesítette a vármegye.

A gesztesi járásból 1690 ft folyik be hadi segedelem fejében, de Thaly alszolgabíró jelenti, hogy a gabonát az adózó nép sürü fuvarozása miatt nem szállithatta be Komáromba.

A disztelen bécsi béke után a vármegye terhei azonban korántsem szüntek meg.

Október 31-én veszi a vármegye a katonaság elhelyezésének újabb tervét, amely áttekinthető képet nyújt azon óriási haderőről, mely e vármegye területén feküdt. Komáromban székeltek a 7-ik hadtest és a következő ezredek tartoztak kötelékébe: a Kotulinsky ezred (Ács), Strauch (Mocsa és Neszmély), Wukasovich (Gúta, Újfalú, Megyeres), Jellasich (Néma, Nagymegyér, Nagykeszi, Ekecs, Izsap), az első székely ezred (Ujszőny), Davidovich (Ószőny), Weidenfeld (Szentpéter, Újgyalla), az ágyuzó sereg Bagota, Imely, Naszvad, Martos, Perbete községekben nyert elhelyezést, a Stipsics huszárok pedig Dad, Bokod, Oroszlány, Kecskéd, Zsemle, Környe, Bánhida, Alsó- és Felsőgalla községekben. Komáromban volt a főhadiszállás, az utász osztály, az egészségügyi különítmény és a szekeres csapat. A rendeknek az a kifogása volt a plánum ellen, hogy a curialis községekbe is szállásoltak katonát; nyomban a gyűlésből kiküldték Csejtey főbíró Schauroth generálishoz, hogy a terven változtasson, de a generális erre nem volt hajlandó. A vármegye erre ünnepélyesen tiltakozik, kijelentvén, hogy háboru idején eltűrték a katonabeszállásolást nemesi helyeken, de a békekötés után ezt az alkotmány és a nemesi szabadság sérelmének, sőt felforgatásának tekintik. Az újabb beszállásolásba is csak ugy egyeznek bele, ha a régi katonaság onnan elvitetik.²⁾

Ebben a kérdésben végre a vármegye győzedelmeskedett s a nemesi helyeket a beszállásolástól mentesítették.

A felkelő seregek eloszlása után Szőny, Naszály, Igmánd, Tárkány, Ázsár, Kisbér, Kethely, Császárszék, Szák, Szend, Kömlőd,

¹⁾ U. o. 439. I.

²⁾ U. o. 448—449. II.

Kocs, Mocsá községekbe császári chevau legeurs-öket helyeznek a helytartótanács okt. 31-én kelt értesítése szerint.

Nem lesz érdektelen felemlíteni azt az epizódot, egy hangot a katonabeszállásolás eileni zugolódásból, mely a szentpéteri uraság ügyészének felszólalásával hangzott el a vármegyén, aki keserűen panaszkodott, mit szenved az uradalom a katonaságtól. A közgyűlés kijelentette, hogy nem lehet segíteni a bajon, amely közös az egész vármegyével. A felszólalót uraságához utasítják, aki nem volt más, mint Zichy Károly gróf hadügyminiszter, annak a hadi terhek eltávolítása tehetségében áll.¹⁾

Kemény parancsok mentek széjjel a katonasághoz, hogy a közönséget ne zsarolják, hogy mily kevés eredménnyel, a gyűlésen elhangzott panaszokból megérthetjük, amelyek szerint a katonaság magának fát és követel és arról nyugtát adni vonakodik.²⁾

Október 8-án 40000 porció kenyér szolgáltatását kívánja a katonaság 10 nap alatt; a községek be is szolgáltatták. 13-án az esztergomi sáncok építéséhez ismét munkásokat követelnek.

A sereg háborús létszámához képest a kórházak száma is kevésnek bizonyult. A franciskánus szerzetesek elvett házában kívül a szürke barátok kolostorát is kórházzá alakítja át a katonaság³⁾ és erre 100 munkás kiállítását kéri. A kórházak tömve voltak beteggel és oly orvos hiány volt a katonáknál, hogy a polgári orvosok segédkezését vették igénybe.

A fegyverkezést a békekötés sem szüntette meg. A vármegye mint említettük 750 főnyi ujonc kiállítására volt kötelezve 1809. évben. Az ujoncozó katonatiszt panaszolja október végén, hogy már régen hoztak be ujoncokat a községekből és a szolgabírák csak a mult állításokból elmaradt ujonc illetéket sürgetik, az újról említést se tesznek. A vármegye mit tehetett, mint újra, talán századszor sürgeti az ujoncok gyors kiállítását, annyival is inkább, mivel a végső határidő, október 31. közeledik.⁴⁾ Sőt a békekötés után is még mindig fegyverkeznek és a katonák kiállítását mind-egyre sürgetik.

A francia sereg a vármegyének érzékeny kárt okozott Gönyőn, ahol a megyeházához szükséges téglát rendelték meg. A téglavető

1) U. o. 453. l.

2) U. o. 449. l.

3) U. o. 450. l.

4) U. o. 453. l.

összes szerzszámait felégették, 7000 téglát széthánytak, a már kivetett kész téglá fölé emelt szín tetejét fölégették, s a téglá mind elázott; a tégláégetésre odavitt 200 öl fából az ellenség 33 ölet felégetett, 40 ölet János főherceg serege, 5 1/2 ölet pedig az aradi insurgentsek hordtak el.¹⁾

Egész sereg panasz érkezik a vármegyéhez a fuvarozó jobbágyoktól, akiknek barmai megdöglöttek, mert messze hajtották őket a rossz utakon. Két kocsi jobbágy ellopott lovai miatt tesz panaszt, melyet a vármegyebéli felkelő katonák vittek el. Egy gútai lakos két lovát keresi, melyet a Sas vendégfogadó elől két katona erőszakkal elragadott. A keszegfalvai községi tizedes leteszi szerény hivatalát, mert a katonaság által való nyomorgatásokat tovább nem bírja, főleg a forspontok miatt. „Sem éjjeli, sem nappali nyugodalmam nincsen mesterünkkel együtt, írja panaszában,²⁾ mivel magam az egy anyai nyelven kívül nem tudok, azért is a katonaság úgy éjjel, mint nappal csak a mestert keresi, minthogy tud németül és tótul velük beszélni és az által magyarázatom meg magamnak, hogy mi legyen a kívánságuk. Már tsak ezen folyó esztendőben az katona tiszték gyakorta úgy éjjeli, mint sem nappali quartélyra bé szállanak hozzám es magoknak parantsolnak ebédet és vatsorát, a kik is még mind ekkoráig elvitték ételemnek árát, akit tsak röviden elszámálván mégis kitesz már 140 forintot és a mellett mind magamat, mind mesterünket veréssel fenyegetik. Az szegénységnek forspontra kelletik éjjel nappal mennyi és soha még ekkoráig egy sem fizette meg forspontját, ha assignatiót kérünk öllök, kardot huznak ellenünk . . .“ A kocsi tizedes augusztustól októberig a felkelő rekruták mellett tett szolgálatot és csak egypár csizmát kért érette. A vármegye azt felelte neki, hogy tizedesi kötelességét végezte, ezért csizmát nem adhat.

A múzsák hajlékai, az iskolák úgy Komáromban mint Tatán a hadirend által vannak elfoglalva még október hó végén is. A vármegye egyenesen a királyhoz ir föl,³⁾ hogy parancsolja ki azokból hadi népét, mert a mult iskolai esztendőben is korábban oszlott el az ifjuság az ellenség közelítése miatt. Fejérvármegye kihirdeti, hogy alkalmas épületeket bérelt az iskolák céljaira és a tanítás a szokott időben kezdődik.

¹⁾ U. o. 455. l.

²⁾ Közgy. iratok. 533. Lad. 58. X. 37.

³⁾ XLIII. kötet. 487. l.

A helytartótanács azonban nem egyezett bele az iskolák kiürítésébe, mert azokra, mint katonai ispotályokra, volt szükség. A vármegye utasította a várost magánházak bérletére, de mivel akkor 200 házat leromboltak a várerődítés folytán, alkalmas ház nem akadt. A megye ismételve felírt november 21-én a helytartótanácsához az iskolák kiürítése érdekében.¹⁾

A november 7-iki közgyűlésen hirdették ki a hirhadt bécsi békét és a békesség megkötéseért a helytartótanács sz. Ambrus zsolozsmájának éneklését parancsolja;²⁾ ennek a jövő gyűléskor leendő eléneklésére a vármegye Streiter József prépost-plebánost meg is kéri. A vármegyének sok oka volt elénekeltetni a Te Deum laudamus-t.

Őfelsége elrendeli okt. 31-én, hogy addig is mig az ezredek békességbeli státiókra mehetnek, téli szállásra mennek.³⁾ Ez azt jelentette, hogy a vármegye a télen sem fog katonaság nélkül szükkölni.

A státusok türelme azonban végképpen elfogyott Davidovich tábornagynak, a komáromi vár parancsnokának azon megkevesésére, amelyben hazafias buzgalmukra hivatkozva a katonaságnak kuriális helyekre való beszállásolát óhajtja. A hadi rendnek erőszakos és önkényes bánásmódját alkotmány sértésnek minősíti a vármegye és mivel már többször hasztalanul folyamodott a népnek a katonai terhekkal való sanyargatása ellen, egyenesen ő felségéhez fordul a vármegye és küldöttség útján terjeszti elő panaszát, melynek tagjai lettek az első alispán elnöklete alatt Tajnay János, Majthényi János, Csepy Zsigmond táblabírák és Huszár László főszolgabíró. A királynak átnyújtandó felirat mellé csatolják a főszolgabírák által összeállított kimutatásokat, melyek a nemesség és a köznép által viselt közterhek felsorolását foglalták magukban. A deputáció kötelességévé tették az iskolák kiürítésének szorgalmazását is.⁴⁾

A kancelláriától nov. 27-én küldték el a választ a királyhoz menesztett deputáció panaszára, melyben közli a királynak a főhadvezérhez intézett parancsát a katonaság garázdálkodásai megfékezése iránt, ezt lefordítják és megyszerte kihirdetik azzal, hogy

¹⁾ U. o. 487. l.

²⁾ U. o. 461. l.

³⁾ U. o. 463. l.

⁴⁾ U. o. 472. l.

ezentul a kihágást elkövető katonák neveit, tisztjeit, ezredét jelentsék fel.¹⁾

De nem is csoda, hogy a vármegye béketűrése elszakadt arra a sok zaklatásra, amelynek a katonaság részéről ki volt téve. Gönyőn, az ácsi sáncoknál, Gútán, minden fát elégetett a katonaság és csak hosszadalmas becslés után kapták meg annak árát a lakosok és ha a katonaság nem vett részt a becstüben, a kártérítést megtagadták. Az Ószőnyön állomásozó De Ligne ezred parancsnoka november 4-én ráír a vármegyére, hogy a katonaságnak nov. 1-től fa jár, a vármegye gondoskodjék róla, mert katonái 28-an is fekszenek egy helyen s a házi gazda tüzhelyénél el nem férnek.²⁾ A tábori kemencék mellett levő 195 főből és 400 lóból álló katonaság Hetény és Kurtakeszi községekbe akarja magát elkvártélyozni, de ott tüzéség feküdt. A vármegye Esztergom megyébe utasította őket.³⁾

A francia foglyokat Némán keresztül kísérték át a Dunán ezres csoportokban. Kajdacsy József jelenti, hogy a beteg franciáknak 40 kocsit kellett kiállítani és azokat egész Patonyig, Pozsonymegyébe hajtották a Duna mellől. Kéri az alispánt, ne szállásoljanak Némára katonákat, mert megesett, hogy éjszaka 1340 franciát hoztak át a Dunán a község nyakára, hol a Vukassovich ezred volt beszállásolva. Ebben az ügyben vizsgálat is folyt, de kevés eredménnyel.⁴⁾

A felkelő sereg felszerelése még novemberben is gondot adott a vármegyének, mikor már mindenki türelmetlenül várta annak elosztatását. Novemberben a szijgyártóknak 368 borjú tarisznáért és 423 bakancs szijért 565 ft 45 krt. fizet ki a vármegye. Már a sereg elosztatása előtt utalványozzák a gombkötő céhnek 42 kardbojt árát 63 forintot és ötvenöt csutora kötőért 17 ft 30 krt.

November 2-án kelt a király intézkedése, melylyel a szabad lovas sereget feloszlatta és elismerte a vármegye buzgóságát.⁵⁾ A vármegye november 21-én hirdette ki a királyi parancsot és megállapította az elosztatás feltételeit. A lovaat, fegyvereket átvette a kincstár, a reguláris seregből átvett altisztek és közvitézek visszatértek csapatukhoz, a sereghez pedig diszes beszéd tartására bizott-

¹⁾ U. o. 502. l.

²⁾ U. o. 472. l.

³⁾ U. o. 473. l.

⁴⁾ Közgy. iratok. 333. Lad. 58. XI. 48.

⁵⁾ U. o. Lad. 334. 58. XII. 1.

ságot nevezett ki a vármegye, hogy megdicsérje a seregnek a haza védelme iránt tanusított készségét és buzdítsa a rendes hadsereg kötelékébe való átlépésre. A főtisztekről a királyi parancs említést nem tesz; a vármegye felírt, hogy azokat is vegye vissza a király azzal a ranggal, amelylyel a szabad sereghez átléptek. E felíratra azt válaszolta a nádor, hogy a szabad sereg főtisztjei felett, akik a rendes katonaságtól mentek át, a főhaditanács fog rendelkezni; a felkelő seregből átment tisztek, menjenek vissza a felkelő sereghez, mint számfeletti tisztek, végül a civilis-státusból vett tisztek ő felsége rendelését várják.¹⁾

A Szomódról Naszályra költözött szabad lovas sereg katonáit a lovak átvételéig együtt tartották, akinek lova még nem volt, azt 3 napi zsolddal utnak bocsátották december 12-én és beszédben buzdították őket a rendes seregbe való átlépésre. Ő felségét kéri, hogy a civilis státusból választott főtiszteket, ha szolgálni akarnak, rangjukban vegye át a szabad seregtől, ha ezt nem lehet, egy rangfokozattal alább, azokat pedig, akik honukba visszamennek, jutalommal vigasztalja meg ő felsége. A reguláris ezredekben átléptet tiszteknek ugyanoly rangban, — ha mindjárt számfeletti minőségben is — való átvételét kéri a vármegye.

A lovakat és a mellettük maradt legényeket Naszályról, hol huzamos ideig állt a lovasság, Kurtakeszi és Marcelházára rendelte a vármegye; a felszerelést összeszedette és hajót fogadva Budára szállíttatta a vármegye. A lovas seregnek katonai szolgálatra alkalmatlannak minősített lovait árverés alá bocsátották és ez árverésen azok az adózók, kiket az ellenség lovaiktól megfosztott, abban az előnyben részesültek, hogy községük kezessége mellett, hitelben is árverezhettek a lovakra, az árát pedig két félév alatt kellett fizetniök.

Január 9-én számolt be Tajnay táblabíró a lovak vételére kezére adott 153600 forintról azzal, hogy a kincstárnak 36.374 forintot megtakarított, amennyiben 450 ft. helyett átlag 319 ftért. sikerült a lovakat beszereznie. A státusok köszönettel fogadták az önzetlen férfiú fáradozásait.

A vármegye mondhatjuk az elkeseredés egy nemével tárgyalja az újabb katonai elhelyezéseket, melyekből azt látta, hogy most a béke megkötése után sem kimélik kiszarolt, kifosztott népét. Megállapítja ugyan a gyűlés személyesen résztvett Ernst komáromi

¹⁾ XLIII. kötet, 481—484. 503. II.

„várpiartzi major“-ral az elhelyezés rendjét, de határozatot hoz, hogy a katonaságot vigyék el szomszéd megyékbe. „A háborúnak keserves viszontagsága által minden ereiből kifogyasztott megyebéli nép a békekötés után is szünet nélkül sanyargattatván végső pusztulással egészen elnyomattatik.“¹⁾ A beteges katonaság zsúfolt elszállásolással nyavalyákba esik, ezt elterjeszti és ezzel csak ő felségének királyi tára szenved. Sőt a vármegyét egyenesen a döghalál réme fenyegeti, melynek jelei az udvardi járásban máris mutatkoznak. Kéri a tábori főigazgató, Végh István ő excellenciáját, vegye szívére e megyének nyomorúlt sorsát.

A király november 20-ig időzött Tatán, hol az Esterházy kastély vendége volt. Ekkor indult Pozsonyba a fő kvartélylyal együtt. Mozgalmas napok voltak azok, amelyeket a Tatán töltött. A háború tartama alatt ott székelte a főhadiszállás, később pedig a magyarországi hadi kormányzók egyik része is Tatába rendeltetvén, ott elhelyezni nem lehetett s a közeli Szomód községbe költözött, hol a szabad lovas sereg gyakorlatozott. Innen a szabad sereg ekkor Naszályra vonult.

1809. szept. 3-án gyász érte a királyi családot: Károly Ambrus kir. herceg, hercegrímás 24 éves korában Tatán elhunyt.²⁾

A király utazására széleskörű intézkedéseket tesznek. Ő felsége a Buda és Pozsony közt közlekedő posta ellen panaszokat hallván elrendelte, hogy minden postaállomáson 12 ló álljon kíségetésre³⁾ készen, melyeket dilizsánsz szolgálatra nem szabad alkalmazni. A kurírok szolgálatára ismét külön rendelnek ki lovakat minden posta-állomásra. Panaszkodtak, hogy az agyonnyomorgott vármegyében nagy a lovak fogyatkozása; de hát lehet-e ezen csodálkozni akkor, mikor minden jóra való parasztlovat katonalónak vettek el, vagy az ellenség vett el és szakadatlanul forspontoztak az egész esztendőn át? Végh István tábori főigazgató írja a vármegyének, hogy mivel az országból kitakarodó ellenséget a császári királyi seregeknek nyomon kellett követniök, a tartásra szolgáló élelmi cikkeket a sereg után kellett szállítani, erre a célra az idő rövidege miatt a fősolgabírák útján rendelt ki 200 szekeret!⁴⁾

A sok katona csakugyan behurcolta a járványokat a vármegye

¹⁾ U. o. 489. l.

²⁾ Tatai r. kat. plébánia halotti anyakönyve. III. 139. l.

³⁾ XLIII. kötet. 490. l.

⁴⁾ U. o. 491. l.

területére. Az udvardi járásban ragadós nyavalya ütött ki, sok ember elhalt benne. A járvány színhelyére orvost küld a vármegye, úgyszintén Almásra is, Neszmélyre is, hol szintén járvány ütött ki.¹⁾ Egyúttal ismételve meghagyja, hogy a határookban szerte-széjjel fekvő dögöket azonnal eltakarítsák és minden rendelést megtegyenek a levegő tisztaságára és a ragadós nyavalyák megakadályozására. Ide jutott a szerencsétlen nép a háború folytán. A vármegye decemberben összeírta a betegeket és két orvosát községről-községre küldi a betegek gyógyítására. A járási „kézi“ orvosokat is szorítja járásaiknak szüntelen való vizsgálatára.²⁾

A várerődítési munkákat a télen sem szünetelt, de ő felsége a munkások számát 500 és a kocsikét 110-re redukálta.³⁾ November 22-én Liptómegeye átír, hogy a várépítéshez lement népeinek, akik most hazafelé térnek, éjjeli stációikon szállást rendeljen a vármegye. A monostori szőlőbirtokosok panaszkodnak, hogy kisajátított és a sáncoknak elfoglalt szölleik árát meg nem kapták.⁴⁾

Munkásokra azonban még mindig nagy szükség volt. A kórházépítésnél több száz munkás dolgozott. A francia seregek kivonulásával egyidejűleg a sereg is előrenyomult az ellenségtől elhagyott területekre és azt élelmezni kellett. A várbéli élelmező kivatal nov. 19-én 20 munkást kér; 20-án pedig az Ausztria felé előnyomuló rendes sereg élelmezésére 40 hajó rakodik Komáromban. Sürgősen 250 munkást kellett kiállítania a vármegyének 10 napra az élésházák mellé, december 2-án újra 80 munkás kiállítását sürgetik. 51 hajó rakódott Komáromban december elején és 60 pontonier katona is itt munkálkodott egy kapitánnyal, aki könyörög embe-reinek Ujszönyben való elszállásolásáért. Bár Ujszöny praediális hely volt, a méltányosság okáért, de minden következés nélkül, ezt megengedte a vármegye, ha a lakosok jó szerivel beleegyeznek. A „placcmajort“ pedig megkérlik, hogy ez idő alatt minden bekvártélyozást szüntessen meg Ujszönyben.⁵⁾

Lévay István az előfogatok rendezésével megbízott komisz-szárius panaszosan jelenti a kocsik és fogatok késedelmes kiállítását. Szigorú rendelet megy a szolgabiráknak, hogy a községek kötele-

1) U. o. 491. l.

2) U. o. 509. l.

3) U. o. 492. l.

4) U. o. 494. l.

5) U. o. 516. l.

sek sor szerint kiállítani a reájuk kivetett előfogatokat vagy szekeket; ezek naponta jelentkezzenek a kirendelt biztosnál, aki a berendelt kocsikból az itteni kvártélyháznál négyet készen tartani a vármegyének, mert a nagy vármegyeházához levőket „ha mégannyi lenne is“ — a katonaság elfoglalni szokta.

Csalódott, aki azt hitte, hogy a békekötés után a nyugalom napjai köszöntenek a vármegyére. A katonaság ittléte valóságos ostromállapotot idézett elő. A szendi nemesek panaszt tesznek a községi előljárók ellen, hogy őket beszállásolással és forspontozással terhelik és a katonaságtól veréseket is szenvedni kénytelenek ¹⁾ Ekecs, Apáczszakállas, Nagymegyér községek panaszt emelnek ²⁾ a Pozsonymegyében, Somorján fekvő felkelő katonák ellen, akik őket Komáromba hajtják kenyérért és zabért, onnan pedig egész Nyárasdig. Ha a kocsikat ki nem állítják, őket megverik és ablakaikat betörik. Egy imelyi ember panaszkodik, hogy a fuvarozó sereg egy hadnagya lovait befogatta a kocsijába és azokat azóta se látta. Más két imelyi gazda panaszt tesz, hogy Brenner gróf ezrede lovaikat annyira kifárasztotta, hogy azokat kocsijaikkal együtt odahagyni voltak kénytelenek. Naszvadról hat kocsit vittek el és lovaikkal együtt eladták a német katonák. Jászfalu községben a dragonyos katonák 65 zsákot szedtek össze és azokat Ujvárott zabbal megtöltve az adózók szekereit öt stációra minden fizetés nélkül elhajtották és még a zsákokat se adták vissza. Gúta mezőváros a pattantyús katonaság által erdejében okozott kár megtérítését kívánja, ³⁾ az ácsiak pedig a monostori sáncmunkákoz adott talyigák elveszése miatt emelnek panaszt. Szőny mezőváros és Ács község is előterjeszti a számos katonaság tartásával járó terheltetését. Ujszőny praediális hely, amely ezért is mentes lett volna minden beszállásolástól, állandóan meg volt terhelve és decemberben is panaszkodik, hogy a gazdák az istállókba szorúlnak házuk népével. A katonák e mellett zsarolnak is. A vármegye a katonaságot áttéteti onnét. A bagotai birtokosok és a parasztok a katonabeszállásolás folytán egyenesen a tábori főigazgatóhoz fordultak, aki a panaszt azonnal orvosolta. Jászfalu község a kórháznak kölcsönzött és elveszett 6 lepedőjét keresi, amelyekért nem kevesebbet, mint 44 forint kártérítést követel.

November 24-én kelt a királyi parancsolat, mely a felkelő sereg

¹⁾ U. o. 495. l.

²⁾ U. o. 495. l.

³⁾ U. o. 496. l.

felosztatását rendelte el, amelyet a vármegye december 11-én tartott közgyűlésében hirdettek ki.¹⁾ Ő felsége királyi tetszésének adott kifejezést a felkelő sereg, a szabados lovasság és az ujonc katonák kiállításáért, azok különös jó magaviselete, hadi erkölcse és bajnoki tetteiért és a felkelő sereg elbocsátására nézve aképpen rendelkezett, hogy az a nádor által kiadandó rendszabás szerint történjék, a felkelők jegyzéke neki megküldessék és hogy ő felsége által adott fegyverek összeiratván, azok jegyzéke is felküldessék. Kedves dolognak nyilvánítja a király, ha a vármegye által beszedett fegyverek, menték, köpönyegek és lószerszámok a vármegye által megőriztetnek. A vármegye helyet keresett ezek számára és kiűrtette a főispán szállását, melyben katonai raktár volt a felkelés alatt.

A felkelő gyalog sereg elosztatása csak a következő év jan. 12-én történt.²⁾ A revízió Mecséry kerületi generális helyett Zichy Ferenc gróf alezredes vezetése alatt ment végbe. A lovas-sereg 29-én jelent meg Kisbéren és ide a szabadságon levőket is visszahívták január 1-re. Kmoskó ezredes is kéri a szabadságra ment gyalog felkelőket revízióra visszautasítani, ugyancsak közli a december 22-én és 23-án (bizonyosan a karácsonyi szent ünnepekre) elszököttek névjegyzékét és két tiszttel ellen panaszt tesz. A lovas seregek az elosztatás idejéig Dad és Bokod, a gyalogosok Ete, Kethely és Császáron tartózkodtak. Az elosztatás napján pedig Császáron gyűltek egybe.

A háborús világnak végén, mint eső után a köpönyeg, érkezett a helytartótanács rendelete a vármegyéhez, amely szerint a járási tisztviselők a közmunka és fuvarozásoknak a községekre való kivetését, a községek viszont az egyéni kivetést tartoznak a vármegyének bemutatni. Az egyébként üdvös rendelet az egyenlő teherviselés gondolatát lett volna hivatva szolgálni, főleg háború alatt.

Általában a felkelésnek különösen gazdasági adminisztrációja kissé nehézkesen ment. A vármegyének rengeteg kiadása merült fel, melyeket megfelelő alap híjában innen-onnan vett kölcsön. Ezeknek elszámolása, a községektől a számlák, nyugták bekövetelése sok időt vett igénybe és a felkelő sereg már régen otthon pihent, mikor a vármegyén a felkelés epilógusa még évek múlva is mindig folyt a számadások alakjában.

A törvény elrendelte, hogy a felkelő katonaság két évig gyako-

¹⁾ U. o. 501. l.

²⁾ XLIV kötet. 6. 1.

rolja magát a felkelés után, erre a célra január 9-én önkéntes adakozásokat tettek a Karok és Rendek és 1235 forintot gyűjtöttek.¹⁾ A ruhákat és a fegyvereket a vármegyeházán gyűjtik össze és megőrzik későbbi időkre.

Az 1810. január 9-én megtartott közgyűlésen olvasták fel József nádor költői lendülettel írt levelét,²⁾ melyben a felkelő seregnek teljes elégtételt szolgáltatott azokkal a rágalmakkal szemben, amiket rákenni igyekeztek. A levél egész terjedelmében így hangzik :

Tekintetes Státusok és Rendek!

Minekutánna a Boldog Békesség helyreállott, az Ellenség az országból eltávozott és a veszedelem, mely a Királyt, Hazát és ennek ősi Polgári alkotványát, fenyegette, most egyszerismét eltűnt, kegyes Királyunk a Haza védelmére Törvényessen kiszóllított Magyar Nemes Felkelő sereget megkülömböztetett köszönettel és Bötsülettel elbotsájtja.

Midőn ezen kegyes Rendelésnek következésében a Tekintetes Státusok és Rendeknek Testvérjeiket, Fiaikat, Rokonnaikat és Polgár Társaikat Törvényes Tisztem szerint a nekik rendelt generálisok által ezennel a Megye kebelibe vissza adom, el nem mulaszthatom, hogy azt, a mit nyílt egyenes szivemben érzek, egyszersemind ne nyilatkozhassem ki.

A Tettes Státusok és Rendek Ő Felségének 22-ik Februáriusban költt kegyes Leveléből megértvén a Haza veszedelmének Nagyságát, oltalmának Szükségeit és fogatkozásait, annak eltávoztatására ezeknek pedig ki pótlásokra a királyhoz és Hazához égő szeretetből Törvényes kötelességeiken felől oly Lovasságot állittának fel, melynek száma és minéműsége minden várakozást felülhaladta. A Hadi történeteknek előre nem láthatott sebes egymást követése és a Hadi szereknek a legszorossabb időkben fogatkozása, a Seregnek egyszerre való felálíthatását minden felől akadályoztatván, tsak kevesen seregelhettek eleinte zászlók alá ; s még is ezen apró tsapatok is, az Ősi Vitézségtől és Ditsőségtől fel lobbanva, megvettvén a sebes, erőltetett utak, készületlenség, Ruhabéli fogatkozás, és mostoha idők által okoztanni szokott alkalmatlanságokat, és szenvedéseket az ország széleire repültek s bátor lelkeiket, erős karjaikat a Hazához közelgető veszedelmeknek Hazafiui elszánással

¹⁾ U. o. 9. 10. 11.

²⁾ U. o. 11. I. Közgy. iratok. 334. Lad. 59. I. 4.

ellen szegezték. Ezen Bajnokok Nemes tulajdonának megismerése újabb nagyobb hajlandóságot irántok szültt szívemben.

A Magyar Nemes Felkelő seregnek Én Törvényes Fő Vezére lévén, s felállításának első napjától fogva közötté forogván, látó, halló tanuja valék, foghatóságának, szorgalmának készségének és Bajnoki erköltsinek, láttam, minő serénységgel tanulták és gyakorolták a Fegyver forgatást, és felajánlással türték a szükséges Fegyvernek és Ruhának fogyatkozását, az időnek zivatarait, és minden egyéb alkalmatlanságokat; — Láttam, minő tüzességgel és Bátorsággal rohantak a közelgető ellenség tsapatjaira. — Láttam a győri ütközetben miként estek el sokan, miként sebesedtek meg még többen a Hazáért; — tsudáltam, minő álhatatossággal fogadták és verték el, többször az ellenségnek ostromait, s miként pótolták azt vitézséggel, a mi nékik még ujjontz korokban a Hadi tapasztalásokból, és tudományokból egészen hibázott; mint állották ki a viadalt, valameddig a visszavonulás nem parantsoltatott, — Láttam és örömöm s kedvem tellett a vitézekben. Azon felkelőknek hibája, kik talán kelletinél hamarabb és tovább vonultak vissza a Tsata piatról, az igazság ítélete szerint nem alabbvalóságnak, vagy félénkségnak, hanem a Hadi mesterségben Fegyver forgatásban és Hadi fenytékben való tellyes tapasztalatlanságnak, szokatlanságnak, és Fegyverbéli fogyatkozásnak tulajdoníttathatik. — A Nemes Felkelő Sereg Bajnoki álhatatosságának és bátorságának különös példájául szolgál az a történet (hogy a többek közül tsak ezen egygyet említsem) midőn Meskó és Keglevits Vezérek, az alattok lévő Felkelő osztályokkal a győri ütközetben a Derék seregtől elszakadván, és magoknak hagyattván, nem tsak ho y szorultságokban magokat meg nem adták, hanem az ellenségtől minden felől körülvelt vidékben magokat keresztül vágták, és az őket nyomban üldöző ellenséggel több ízben győzedelmessen megütköztek még végre ismét a Derék sereghez érkeztek. Ki tündöklő érdeme volt ezen szakadékseregnek a Bátorság, mellyel többször tsatázott, a békességes türedelem, és jó akarat, mellyel a szükséges Ruhákban és Lábbelikben való tellyes fogyatkozást, a hosszú útakat, és a legalkalmatlanabb időt kiállotta, még a Nemzetnek betsületét és Ditsőségít elszánt szívében hordozván, ditséretes tzélyához nem jutott.

Midőn a Felkelő Nemességnek nagyobb része Böös és Komárom körül táborozott, naponként közötté forogtam és Bajnoki

lelkit, a Hadi gyakorlásban tett előmeneteleit, Nemes tüzét, és jó fenytékét soha eléggé nem magasztalhattam: noha Törvényes Tisztem szerént most már harmadszor esett alkalmatosságom a Magyar Nemességet Táborba vezetnem, és Bajnoki tulajdonságaival megismerkedhetnem. Ugyan ezt kellene mondanom azon Tsapatokról, és Ezredekről is, mellyek a nagyobb távolság és egyéb akadályok miatt későbbben jutnak vala a Fő Táborba, ha vélek több ideig lehettem volna: mert azokat is ugyanegy Hazafiui Lélek, Tüz és Vitézség élesztette. Egygyik sem volt alább való a másikkál; és ha a környül állások meg engedik vala, hogy a már kész, és gyakorlott Felkelő Nemesség védelmezhesse Hazáját, bizonyos vagyok benne hogy a Nemzet Ősi Ditsőségének fenntartására mindnyájan hasonló lélekkel és vitézséggel törekedtek volna. Nevelte ezen szép Reményeket a királynak, kiért Fegyvert fogánk, a Fegyver nyugvás ideje alatt a Táborban személyes jelenléte és a vitézek előmenetelinek többszöri megtekintése, melly alkalmatossággal a vitéz fáradságnak, és szorgalomnak mindég Ő Felségének tellyes megelégedése volt megérdemlett jutalma.

Az időnek mostohasága mind ezen szép reményeket és törekedéseket haszontalanokká tevé; és a Nemes vitézek a Tettes Státusoknak és Rendeknek véreik és Polgár Társaik kiknek az vala kívánságok és Bajnoki felajánlások hogy az ellenséget vérek kiontásával is ki verjék a Hazából, és ennek minden részeit megoltalmazhassák. — Most visszatérnek Házaikhoz, a nélkül hogy Hazafiui tüzellyokat el érhatték volna. — Mindazonáltal késérője ezen Nemes Vitézeknek a Királynak megelégedése, kegyelme, és arrúl való tellyes meggyőződése s egyszersmind abból eredő öröme, hogy a jó viselet, fenyték és a Törvényes kötelességeknek hiv tellyesítése tsak ritkán adott helyet a Törvényes keménységnek és büntetésnek; — kisérője Törvényes Fő Vezérjeknek szives hajlandósága, melyre annyiszor megmutatott tellyes bizodalnok, szeretetek és engedelmességek által méltók valának.

Ezekbül észre fogják venni a Tettes Státusok és Rendek, mely nehezen eshetik szivemnek a Nemes Felkelő seregtől való elválás, éppen azon időben, midőn az a sok iparkodás, és fáradság által már már tökkélletes állapotra vitettetett; minekutánna hat Hónapok alatt naponként társaságában élvén, ez nekem mint egy elmulthatatlan szükséggé vállott. Ezen elvállásbul eredő szives fájdalommat egyedül az enyhíti, hogy a jövő két esztendő alatt a

Törvényes Hadi Gyakorlások által ezen Nemes sereg még mindegy állandóvá tétetik. De leginkább az, hogy kedves Bajnok Társaimat a Tettes Státusoknak és Rendeknek kezeibe adom, kik Azokat a kiket a Törvény a Hazának védelmére rendelt, különös szeretettel, és hajlandósággal fogják ölelni.

Fogadják tehát a Tettes Státusok, és Rendek Polgár Társaikat az őket Haza késérő Vezérektől Testvéri hajlandósággal és azon hálaadással, mellyet érdemlenek. Azok kik a Hazájért véreket onták, vagy ontani készek valának, Fogadják őket, mint az én nevemben által adandókat és hozzám különös kötéllal kapcsoltakat. Azon legyenek a Tettes Státusok és Rendek, hogy midőn a Felkelők a Megye kebelébe érnek, őket ott azon tisztelet és Betsület érje, mellyet fáradságaik, és vitézségek által megérdemlének, azon legyenek hogy a Bajnoki Lélek a Királyhoz, és Hazához vélek született buzgó szeretet azokban, kiket a Törvény az ország védelmére állít, soha ki ne aludgyék, sőt még inkább elhatalmazzon: Mert ezen kell a Haza boldogságának épülni, s tsak ezen lehet meg állani.

Ha a Tettes Státusok és Rendek erántam annyiszor megmutatott bizodalmak szerént mind azokat, a miket a Nemes Felkelő Seregnek elbotsáttása eránt vélek tsak tanáts képpen közlöttem szivelleni, és segedelmeikkel előmozdítani fogják; — Ha nagy szivűsségek, es a szegényebb sorsu Nemességhez Általam gyakran tapasztalt Atjafiságos hajlandóságok arra birattattnak, hogy valamely kitelhető móddal ennek Paripái meg hagyattathtánának és el tartathtánának, hogy Törvényes köteletségének tellyesítése Néki így könnyebben és kedvesebben eshetne; — Ha nem tsak az el botsáttás alkalmatosságával, hanem a Törvényes két Esztendő alatt minden előforduló esetekben a Tisztviselők vagy más előkelő Férfiak által a Fegyver forgatásra ki álló Nemesség Felsőges hivataljának mi-voltjtjára, és kötelesegeire taníttatnék, és elméjebbe azon magas gondolkozás módja öntettnék, hogy mind a Hazának közönsége Boldogságára, mind különösen magoknak jobb voltjtjára nézve, magokat Hivatallyokra tökéletessen alkalmatosokká tegyék; — Ha végtére a Tettes Státusok és Rendek, e folyó esztendő Aprilis Hónapjának 14-ikén 825-ik szám alatt küldött utasításomnak értelme szerént, a Felkelő Nemességet arra birják, hogy az Ország által kiszabott forma Ruhát a Törvényes két esztendőnek el folyása alatt megtartsa, és ez lassanként Nemzeti Ruhává válván az el

hatalmazni kezdett Ruha Luxusnak ez által gát vettessék; akkor reményleni lehet, hogy ama Bajnoki Magyar Lélek, melly Őseinket Világ szerte hires, Nagy tettekre lobbantá, a mostani Nemzettségben ismét felébred, és a Nemes Felkelő Sereg a Királynak, és Hazának legerősebb védelme, és oltalma lészen. — S így a Tettes Státusok és Rendek egészen meg fognak várakozásomnak felelni.

Mindazokat, a miket a Tettes Státusok és Rendek kedves Bajnoki Társaimnak javáért és kedvéért tesznek úgy fogom tekinteni, mintha magam személyét illetnék. Jelentsék meg otthon lévő Nemes Polgár-Társaiknak, hogy a szivesség és hajlandóság mellyel Bajnok Attyokfiaihoz viseltetni fognak, legkedvesebb indulattjok lesz előttem; — Inttsék meg a Felkelőket, hogy iparkodgyanak fáradságaik szorgalmaik, és jó erköltseik által Polgár Társaiknak jó voltjokat és jóakarattjokat tovább is megérdemelni: — El ne felejtsek soha hogy a Hazának védelme és Boldogsága rajtok áll; — Emlékezzenek meg arról, hogy Királyoknak önnön kormányza alatt vitézkedtek, — hogy Én, ki őket szivemből szeretem, Fő Vezérjek és Bajnok Társok voltam, és leszek, valamikor a Hazának java kívánni fogja.

Kiknek egyébbb iránt hosszas életet s egészséget kívánván vagyok a Tettes Státusok és Rendeknek

Költ Budán Decembernek 18. napján 809.

Jó akarója

József Nádor Ispán.

A vármegye hálás szivvel mondott köszönetet a nádorispánnak és ebben is felemlíti, hogy a maga részéről semmit el nem mulasztott a felkelő sereg kiállítására és felszerelésére nézve, és csak az idő rövidsége volt az oka egyes hiányoknak. A nádor levelét a felkelő sereg előtt is felolvastatta a vármegye. Mecséry generális, aki a vármegyéhez intézett levelében közli azokat a tapasztalatokat, amelyeket négy nemesi felkelés alatt gyűjtött, elismeréssel adózik a felkelő seregről, annak a szőnyi és fekérvári mezőkön az udvar, főhadvezérek előtt tanusított kitünő formájáról és magatartásáról és buzdítja a vármegyét lovas sereg tartására.¹⁾ A státusok úgy találták, hogy ez az országgyűlés dolga.

Ő felsége annak a kívánságának adott kifejezést, hogy a felkelő sereg lovai a háboruban elveszett lovak pótlására a kincstár

¹⁾ XLIV. kötet. 13. 1.

szük állapotára való tekintettel odaajándékoztassanak. Lóról lévén szó, a rendek azt válaszolták, hogy hűségük és kész szolgálatuk bizonyítására mindent feláldoznak, de a lovakra maguknak is szükségük van,¹⁾ mivel a felkelő sereg gyakorlatozni fog, erre pedig a tanult lovak felette alkalmasok.

Rendelések érkeznek az átvonuló felkelő seregek élelmezésére és ellátására, amelyek mind a hadi állapot végét jelentették. Január 9-én pedig arról értesíti a vármegyét a nádor, hogy tekintettel arra a sok teherre, melyet a vármegye nemessége az elmúlt évben szenvedett, a tavaszi fegyvergyakorlás alól felmenti a vármegyét.

Érdekes a vármegyének erre hozott határozata,²⁾ melyben kijelenti, hogy e gyakorlást nem a terhek közé számlálja, hanem azok közé a jótétemények közé, melyek által a nemzet dicsősége és boldogsága előmozdittatik. A békekötést szomorodott szívvvel vette tudomásul, és kijelenti, hogy az az ország megkérdezése nélkül kötött és mivel abban az ország területi épsége Horvátország és a Tengeremellék elvesztésével is érintetve van, azt törvényeinkkel nem tartja egyezőnek.

A vármegye tehát soha nem zárkózott el azok elől a kötelességek elől, melyet a törvény és a haza szeretete rótt reá s ha az utolsó nemesi felkelésben tettekkel volt tényező bármelyik vármegye: úgy Komárom ezek sorában az első helyet foglalja el. 1809. esztendő Komáromvármegyére örökre emlékezetes marad, mint nemzeti történetünk egyik eseményes időszaka, és a helyi történet egyik legmozgalmasabb, de legsúlyosabb esztendeje.

¹⁾ U. o. 15. l.

²⁾ U. o. 55. l.

